

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

Vliv rodiny a školy na utváření sebepojetí žáků

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce:
doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.

Vypracoval:
Radim Dvořák

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „vliv rodiny a školy na utváření sebepojetí žáků“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 23. 03. 2009

.....

Radim Dvořák

Poděkování

Děkuji panu doc. Ing. Antonínu Řehořovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat své životní partnerce Veronice za obětavý přístup a pomoc při zpracování mé bakalářské práce.

Radim Dvořák

Obsah

Úvod	2
1. Východiska a výklad základních pojmů	4
1.1 Osobnost	4
1.2 Vymezení sebepojetí	13
1.3 Historické kořeny současného výzkumu sebepojetí	14
1.4 Současný pohled na sebepojetí	15
1.5 Kognitivní aspekt „Já“	15
1.6 Emoční aspekt „Já“	17
1.7 Konativní aspekt „Já“ (Seberegulace)	17
1.8 Pojetí introverze a extroverze, neuroticismu	18
1.9 Činitele ovlivňující sebepojetí	19
1.10 Vývojová psychologie	20
1.11 Dílčí závěr	27
2. Rodina	28
2.1 Pojem rodina, etapy jejího vývoje	28
2.2 Role a postavení muže a ženy současné rodiny, vliv tradice	29
2.3 Rodičovství	32
2.4 Rozdíly mezi mužem a ženou	33
2.5 Nesezdané soužití	38
2.6 Rozvod jako jedna z forem rozpadu rodiny	40
2.7 Opakované manželství	44
2.8 Vztahová rovina osob dotčených rozvodem	45
2.9 Separace od rodičů, utváření nového sebepojetí	46
3. Ostatní, škola, prostředí	47
2.10 Význam školy pro utváření sebepojetí	47
2.11 Praktická škola na ulici Vídeňská v Brně	47
2.12 Dílčí závěr	50
4. Praktické šetření	51
Závěr	57
Resumé	59
Anotace	60
Seznam použité literatury	61
Seznam příloh	63

Úvod

Základem této bakalářské práce jsou vědomosti, které jsem získal v průběhu studia na Institutu mezioborových studií Tomáše Bati ve Zlíně a také vědomosti získané četbou odborné literatury a životními zkušenostmi, které jsem nasbíral v průběhu svého dosavadního života ve své rodině, ve zaměstnání a na odborné praxi strávené na Praktické škole, na ulici Vídeňská v Brně.

Bakalářskou prací bych chtěl poukázat na životní cesty zkoumaných respondentů a na to, zda byli a jsou ovlivňováni jak prostředím v němž vyrůstali, tak lidmi, kteří na ně působili a následně upozornit na různá úskalí dětí - žáků, kterými musí projít a na možná rizika, kterým mohou být děti - žáci vystaveni necitlivým přístupem.

Základním cílem mojí práce bylo bližší studium problematiky poznání osobnosti, utváření sebepojetí a samotné rodiny a výzkum případných následků plynoucích z rozpadu rodiny a jejich vliv na duševní vývoj dětí.

Cílem práce je poukázat na to, jací současní žáci jsou, jací by chtěli být, případně komu by se chtěli podobat a zda je to ovlivněno tím, do jakého prostředí byli zasazeni, v jakém prostředí se pohybují a jakými vzory se řídí.

Dílčím cílem bylo ověřit zda vliv rodiny nějakým způsobem ovlivňuje psychický vývoj dítěte a jakým způsobem přispívá na utváření sebepojetí žáků.

Posledním dílčím cílem bylo ověřit vliv školy na utváření sebepojetí žáků. Zda dokáže být škola tím prostředím podnětější než rodina, či naopak rodina je tím nezlomným ostrovem lásky a jistoty v němž se hlavní měrou vytváří sebepojetí žáků.

Na základě uvedených cílů jsem si pro vypracování bakalářské práce stanovil následující hypotézy.

Hypotéza č. 1

Špatné rodinné prostředí a zvláště rozvod v rodině ovlivňuje utváření sebepojetí dětí i vlastního potenciálu zvláště v citlivém školním věku.

Hypotéza č. 2

Vliv školy má nezanedbatelný vliv na utváření sebepojetí dětí a může pomoci u dětí z narušeného rodinného prostředí ve zlepšení utváření jejich sebeopojení i zkvalitnění vlastního potenciálu.

V bakalářské práci bych chtěl popsat, rozebrat a posoudit problematiku sebepojetí žáků obecně. Nalézt cestu vlastního smyslu já u žáků základních škol.

Rodina by měla být místem, kde se člověk cítí bezpečně, kde má svoje soukromí, svou jistotu a zázemí. Bohužel v mnohých případech tomu tak není. Z posledních velmi medializovaných kauz vychází najevo, že často rodina je místem, kde silnější mohou dlouhodobě a často i beztestně ubližovat slabším. V tomto případě

se začíná do vztahů mezi členy rodiny vkrádat nejistota, která je spojena se strachem a pozvolna začíná mizet pocit bezpečí.

Důvody bývají různé. Jedná se o zanedbávání dětí, nedostatek lásky a projevené empatie, alkohol, ztráta zaměstnání jednoho z partnerů, zadluženost, týrání, psychické či fyzické násilí na dětech, na ženě i muži. Díky těmto důvodům pak může docházet ke ztrátě veškerých jistot jež, poskytuje funkční rodina.

Svou práci jsem rozdělil do 4 kapitol, které se dále skládají do podkapitol.

V první kapitole jsou popsány obecné pojmy, ale i specifika osobnosti. Dále jsem se zabýval pojmy, jako jsou geneze osobnosti, utváření sebepojetí, pozornost, paměť, představy, myšlení, duševní výkonnost, city, temperament, hodnotová orientace osobnosti, charakter a vůle.

Kapitola druhá je zaměřena na definici pojmu rodina, její historický základ, pojem tradiční a moderní a postmoderní rodina, rodičovství, vytýčení rolí, postavení muže a ženy, otázka k zamyšlení proč vstupovat do manželství, rozvod jako jedna z forem rozpadu manželství, opakované manželství, vztahová rovina osob dotčených rozvodem, separace dětí a utváření nového sebepojetí.

V další části mé bakalářské práce jsem se zaměřil na prostředí, které ovlivňuje náhled na vlastní sebecit a utváření osobnosti, jako je okolí školy, samotná škola a třída, kde se zkoumaní respondenti pohybují.

Poslední část jsem zaměřil na výzkum, který jsem provedl formou dotazníku, jehož cílem bylo zjištění vlivu rozpadu rodiny na utváření sebepojetí žáků ve škole.

Ke studiu problematiky sebepojetí žáků jsem použil dostupnou literaturu, knihy a internetové odkazy, zabývající se předmětnou problematikou. Dále jsem provedl vlastní dotazníkové šetření s cílem zjištění stavu věcí dané problematiky.

1. Východiska a výklad základních pojmů

V této kapitole se zabývám vymezením základních pojmů. Vymezuji pojem osobnosti jako celku, pojednávám její vývoj, popisuji její strukturu, dynamiku, paměť, city a duševní vývoj. Objasňuji hodnotové orientace osobnosti a typy osobnosti. Vymezuji jednotlivé pojmy sebepojetí a utváření sebepojetí jedince ve vývoji osobnosti. Věnoval jsem se činitelům, jež ovlivňují sebepojetí.

1.1 Osobnost

Osobnost je organizovaný a integrovaný systém (celek) duševního života člověka. V osobnosti je integrována biologická, psychologická a sociální stránka její existence v dynamickou strukturu individuálních rysů, která je vlastní pouze jednomu člověku a kterou se odlišuje od ostatních lidí. Člověk se osobností nerodí, na svět přichází jako biologická jednotka - individuum - která je relativně izolovaná od svého sociálního prostředí.

Osobnost je jednotou psychického a tělesného, což znamená, že do pojmu osobnost zahrnujeme jak jeho psychické a tělesné vlastnosti, tak i vlastnosti jeho nervové soustavy, resp. mozku. Psychika osobnosti závisí na činnosti nervového systému a dojde-li k jeho poškození, vždy se to projeví v duševním životě osobnosti.

Bazální osobnost je výsledkem tzv. primární socializace. Bazální osobnost se vytváří na základě výrazně formativního vztahu dítě - matka. Základní dimenze bazální osobnosti tvoří:

- jistota – nejistota (úzkostnost) a
- otevřenost – uzavřenost vůči okolnímu světu.

Pojem osobnosti je psychologii chápán specificky. Slyším - li slovo osobnost, nemůžeme v něm neslyšet vztažné „o sobě“ Ono vztažné „o sobě“ upozorňuje přinejmenším na vědomí „já“, které je centrem duševního života. Uvědomování si vlastní existence, možnost sebeprosazování, nazírání do nitra duševního života a tím možnost záměrně poznávat okolní svět, je schopnost univerzálně náležející všem dospělým, normálně vyvinutým lidem. (Čížková, Přehled vývojové psychologie, 1999, s. 30)

„Osobností se člověk nerodí, nýbrž se jí stává, a to v době, kdy se u něho v raném dětství utváří specificky lidská forma organizace a fungování psychiky, a kdy se tedy stává člověkem i psychicky“. (více viz Čížková, Přehled vývojové psychologie, 1999, s. 18) Osobnost je výsledkem interakce vnitřních a vnějších podmínek, přičemž rozhodující úlohu při jejím utváření mají podmínky vnější, zvláště učení a výchova. Od období dospívání nabývá významu sebevýchova a sebevzdělávání člověka, které

jsou také stimulovány podmínkami vnějšími. Na vývoji osobnosti se podílí také její organizovaná a organizující se zkušenost, kterou člověk získává v interakci s vnějším prostředím.

Geneze osobnosti

U dítěte se nejprve vyvíjí vědomí „**tělového já**“ jako vědomí psychické odlišnosti od vnějšího světa. Oblékání - ačkoliv je oděv odložitelný a zaměnitelný, se stává součástí sebepojetí a zdrojem sebestylizace a jako takový může vyjadřovat mnoho ze vztahu jedince k sobě samému. (více viz Čížková, Poznání duševního života člověka, 1999, s. 18)

Ve styku s jinými lidmi se u dítěte vytváří tzv. vědomí „**sociálního já**“. Člověk je především sociální bytost. Dítě k tomuto vědomí dospívá ve věku asi dvou a půl roku. Dítě vstupuje jako aktivní činitel do sociálního prostředí. Začne se jím označovat, řekne: „Jeníček chce“, „To je Jeníčkovo“. „Neříká ještě, já chci“, „a „to je moje“. Ve třetím roce věku začíná u dítěte boj o autonomii. Chce si vyzkoušet určité věci jen proto, aby zjistilo, co dokáže prosadit. Z primárního citového vztahu mezi matkou a dítětem vzniká pojmové „**já**“. Dětské „já chci“ by bylo nemožné bez předchozího matčina „ty“.

Dle G. H. Meada (1863 - 1931) je „já“ spíše zážitkovým akcentem, je to vědomí „já - sebe“, své vlastní existence, kdežto vědomí individuality označuje „**jáství**“, které je spíše formou určité organizace psychické činnosti.

Podstatou jáství je schopnost jedince být sám sobě předmětem, to je možné převzetím rolí. Dítě si hraje např. na maminku, prodavače i kupujícího, říká něco v jedné osobě a v jiné reaguje.

Další důležitou součástí duševního života člověka, je **utváření hodnotového systému**. Biologické hodnoty jsou vrozené, ale získané hodnoty znamenají pro dítě přijetí hodnot „cizích“. Tyto hodnoty jsou určovány v závislosti dítěte na rodičích, jejichž chování je pro ně zdrojem jistoty nebo nejistoty. Rogers říká, že „tím, jak přebíráme mínění jiných za své, ztrácíme kontakt s potenciální moudrostí našeho vlastního fungování a ztrácíme důvěru v sebe“. (Čížková, Poznání duševního života člověka, 1999, s. 18)

Zaměření (zaměřenost) osobnosti je vytvářeno aktivačně-motivačními a volnými vlastnostmi, které jsou součástí dynamiky osobnosti. V zaměřenosti osobnosti, tedy v motivační sféře osobnosti, nejčastěji dominují volní vlastnosti jako např. iniciativa, cílevědomost, činorodost, rozhodnost, snaživost a vytrvalost. Pokud tyto žádané vlastnosti máme, budeme se snáze vyrovnávat s požadavky, které na nás společnost i práce klade.

Charakteristika osobnosti je výstižnou charakteristikou individuálních a věkových zvláštností osobnosti v jejich podstatných souvislostech a vztazích. Vypracování charakteristiky osobnosti je výsledkem procesu poznávání osobnosti.

Pozornost

Výběrovým činitelem vnímání je **pozornost**. Tvoří podmínku k vnímání, ale nejen k němu. Věnujeme-li něčemu pozornost, dostáváme předmět do ohniska vědomí, vše ostatní je odsunuto na jeho okraj. Při soustředění je ve stavu vypětí nejen psychika, ale celý organismus (smysly, svalstvo), proto má tento psychický stav i svůj vnější výraz (vraštění čela, točení hlavy a očí ve směru podnětu, pootevřená ústa, zadržování a změlčování dechu). Pozornost může být zaměřena jak navenek, tak dovnitř – k vlastním pochodům tělesným a duševním. (více viz Čížková, Poznání duševního života člověka, 1999, s. 30)

K poruchám pozornosti patří roztržitost a těkavost

Roztržitost je porucha intenzity koncentrace. Pozornost ulpívá, je zaměstnána vnitřními podněty, což může mít za následek chybné reakce (jako např. že vstoupíme do vozovky na červenou). **Těkavost** je naopak je porucha stálosti pozornosti. Pozornost přeskakuje z objektu na objekt, z myšlenky na myšlenku.

Paměť

Schopnost mozkové tkáně fixovat, zaznamenávat minulou zkušenost a uchovávat minulé obsahy nazýváme **paměť**. Podstatou paměti je pak ukládání informací v nervové soustavě, jejich následné využití a uplatnění v činnostech. U člověka je paměť popisována jako schopnost vštěpovat, uchovávat a vybavovat takové informace, které tvoří obsah psychiky i vědomí. Po formální stránce je paměť základem většiny duševních procesů a vlastností, fantazie, myšlení, znovuprožívání, chtění. (více např. Čížková, Poznání duševního života člověka, 1999, s. 30-31)

Paměť pak dělíme na:

- paměť **mechanickou**, která se neváže na významy a vztahy (např. dítě si pamatuje básničku i když jí nerozumí, pouze mu zní). Tato paměť je nejrozvinutější v předškolním a mladším školním věku a později vystřídána druhou pamětí, kterou je
- Paměť **logickou**, která je založena na pamatování si souvislostí, hlavních myšlenek. Tato paměť souvisí s inteligencí jedince. (více viz Čížková, Poznání duševního života člověka, 1999, s. 31)

Představy

Představitivost je schopnost lidského organismu rekapitulovat minulou zkušenost ve formě smyslově živých vzpomínek. V představách rekonstruujeme minulé prožitky, vjemy, vybavujeme si různé události a situace.

Paměťové představy se od vjemů objektivně liší tím, že jsou přítomny ve vědomí a jsou nezávislé na působení podnětů na receptory.

Fantazie je schopnost obrazotvornosti. Je dána možností vytvářet z paměťového materiálu nově uspořádané významové celky (smyslové obrazy, pojmové struktury), **psychické výtvořry**, umožňující objektivně a vynalézavě formy činnosti. Lidská fantazie má tři zdroje:

1. poznávací procesy,
2. pamětní a myšlenkové pochody a
3. praktickou aktivitu, činnost člověka.

Snění často podněcuje k činnosti za vytčeným cílem, jindy je snění náhražkou nesplněných přání, potom člověk z nepříjemné skutečnosti do snění utíká. Tvořivá fantazie je činnost, jímž výsledkem jsou nové, originální, společensky významné materiální a duchovní hodnoty. (Čížková, Poznání duševního života člověka 1999, s. 35-6)

Myšlení

Myšlení je schopnost člověka objevovat vztahy mezi předměty a jevy a rozlišovat jejich významy a vlastnosti pomocí pojmů. Myslet znamená především uvědomovat si vztahy mezi předměty a ději reálného světa. (Čížková, Poznání duševního života člověka, 1999, s. 37)

Myšlení spočívá ve **vytváření pojmů na základě jazyka**, ať už přirozeného, nebo umělého (esperanto, morseovka...). Základní funkcí myšlení je chápání podstatných stránek vztahů mezi jevy a předměty, jež je založeno na procesech **analýzy a syntézy, klasifikace a zobecňování**. Těmto procesům říkáme myšlenkové operace.

V závislosti na rozvoji myšlení se rozvíjí i lidská **intelligence**. Nejširší vymezení tohoto pojmu podal J. Piaget (1950), který hovořil o inteligenci jako o mentální adaptaci na podněty prostředí, jako o nejvyšší formě poznávacího strukturování.

Toto neurčité pojetí zpřesňují znaky inteligentního chování, které stanovil H. J. Eysenck (1953). **Intelligence** a další schopnosti člověka jsou podmíněny geneticky a věkově. Za vrozené považujeme pouze vlohy, tj. anatomicko - fyziologické zvláštnosti organismů, především centrální nervové soustavy a smyslových orgánů. (více viz.

Čížková, 1999, s. 41) Inteligenci lze definovat jako individuální úroveň a kvalitu myšlenkových operací, která se projevuje při řešení rozmanitých problémů. Intelligence se tedy vztahuje k úrovni poznávacích schopností, která se projevuje v nejrůznějších situacích

Průměrný inteligenční kvocient (angl. Intelligence Quotient - IQ¹) se pohybuje kolem hodnoty 100 a vyjadřuje skutečnost, že mentální věk odpovídá věku chronologickému, skutečnému.

Distribuce hodnot IQ podle výsledků Stanfordova - Binetova testu inteligence je uvedena v následující tabulce:

Tabulka č. 1 – IQ podle výsledků Stanfordova – Binetova testu inteligence

IQ pojmenování stupně inteligence	% případů	V populaci
nad 140	vynikající inteligence (genialita)	1,5
120 – 139	vysoká, nadprůměrná inteligence	11,0
110 – 119	velmi dobrá inteligence	18,0
90 – 109	průměrná inteligence	48,0
80 – 89	Nízká inteligence	14,0
70 – 79	Slaboduchost	5,0
pod 69	slabomyslnost,	2,5

pramen: M. Nekonečný, 1993

Složky inteligence (P. B. Cattell)

- **Fluidní** - uplatňuje se v úlohách vyžadujících flexibilní myšlení, nalézání řešení v nových úlohách, je více závislá na dědičnosti, vrcholu dosahuje v období mladé dospělosti.
- **Krystalická** - závisí více na zkušenosti jedince, uplatňuje se v dospělosti a klesá jen velmi pomalu.

Druhy inteligence (E. L. Thorndike)

- **Abstraktní** - dovednost využívat pojmů, verbálních a jiných symbolických prostředků.
- **Praktická** - dovednost zacházet s konkrétními předměty.
- **Sociální** - schopnost empatie, projevující se v dovednosti vycházet s lidmi.

¹ Intelligence Quotient: je ukazatel rozumového vývoje, výše znalostí a vědomostí. Získává se pomocí různých testovacích metod. Poprvé byla idea testování vypracována francouzským psychologem Binetem r. 1903. IQ popisuje inteligenci jednotlivce v poměru k ostatní populaci, přičemž za průměr se považuje IQ 100. Asi polovina populace má hodnotu IQ mezi 90 a 110. (www.wikipedia.cz)

City a emoce

Biologický základ citů

City jsou všeobecně známé projevy radosti, smutku, vzteku, strachu, vzrušení, lásky, nenávisti, pohrdání atd. (Čížková, Poznání duševního života člověka, 1999, s. 48)

Klasifikace citů

City jsou spontánní, je těžké si říci „ted' se budu radovat“ nebo „ted' budu truchlit“. Existují prudké výbuchy citů - **afekty**, které nemají dlouhého trvání (zlost, strach z něčeho, zděšení), naopak jsou dlouhotrvající citové stavy několik dnů i týdnů nazýváme je **nálady** (známe podrážděnou náladu, veselou, smutnou a stísněnou).

Dva základní citové stavy, které můžeme zařadit mezi **afekty**, jsou **strach a agrese**. Významná je protikladnost strachu a nadšení, zvláště pak ve vyhrocených situacích. **Strach** vzniká vlivem nenadálého narušení vztahu mezi člověkem a jeho prostředím. Strachem reaguje i šestiměsíční dítě a tento druh strachu nazýváme úlekem.

Člověk se ovšem může naučit i nežádoucím strachovým reakcím, které potom limitují jeho prožívání. Naproti tomu **úzkost** je neurčitý, anticipovaný strach. Jde o prožívání obavy z neurčitých, neidentifikovatelných jevů a jejich důsledků. U dětí se projevuje mezi třetím a pátým rokem (např. strach ze psa, tmy), aniž dítě ví, čeho se vlastně bojí. (J.Čížková, Poznání duševního života člověka, 1999, s. 51 - 53)

Vyšší city bývají děleny do tří skupin:

1. **Mravní city** (etické), jež člověk prožívá při hodnocení chování a činů druhých lidí z hlediska pravidel a norem života, chování a zájmů společnosti. Patří mezi ně city, jako jsou láska, nenávist, přátelství, cit povinnosti aj.
2. **Intelektuální city** jsou spjaty s poznávací činností člověka, s jeho zvědavostí, s hledáním pravdy či smyslu života.
3. **Estetické city** jsou vyvolané pojmáním krásy a disharmonie vnějších jevů přírody, činů. Nejsložitější lidský cit, který obsahuje vše, co bylo o citovém životě člověka doposud napsáno, bývá označován jako láska. (více viz. J.Čížková, Poznání duševního života člověka, 1999, s. 55)

Temperament

Biologickým základem našeho citového života je **temperament**. Jde o celkové citové ladění osobnosti, o převládající náladu. Temperament zahrnuje i způsob citové a volní vzrušivosti, reaktivity a aktivity. Lidské povahové vlastnosti jsou především vlastnosti

temperamentu. Hledání „typu“ souvisí s popisem zvláštností (vlastností) temperamentu. Předpokládáme, že u vlastností charakteru převažuje **získanost**, u vlastností temperamentu **vrozenost**.

Potřeby v motivaci chování

Potřeba vyjadřuje obvykle nějaký nedostatek. Podle P. T. Younga (1961) je potřeba „požadování něčeho pro něco“. Potřeby vystupují jako motivační síly tehdy, když se člověku nedostává určitých podnětů (může jít o podnět nedostatečného množství potravy, sexuální podněty, sociální podněty, aj.).

Tam, kde dochází k porušení fyziologické nebo psychické rovnováhy, spojují se potřeby s emocemi, avšak pouhé vnímání poruch nebo deficitů vlastního „já“ není ještě motivací. Aby se člověk stal motivovaným, musí nejprve pociťovat **nezbytnost ukojení**. Takové pociťované nezbytnosti jsou pak potřebami. (Čížková, 1999, s. 70)

A. H. Maslow (1943, 1954) naopak chápe potřebu jako podmínku udržování fyzického a duševního zdraví. Maslowo uspořádání potřeb je uváděno od nejnižších - základních k vývojově nejvyšším jak je ukázáno v tabulce č. 2.

Vývojově nejvyšší potřeba sebeaktualizace vystupuje jen u mála lidí, kteří jsou uspokojeni ve svých základních psychických potřebách, váží si sebe sama a **respektují své sebepojetí**.

Potřeba úcty může být silnější než potřeba lásky, protože získání úcty se stává prostředkem získání lásky (milování bývají často lidé silní a úspěšní, vzbuzující respekt a úctu). Obecně však platí, že neuspokojení sekundárních potřeb, které si člověk vytvořil v průběhu své životní praxe, vyvolává obdobnou nelibost a psychickou trýzeň jako neukojení potřeb primárních.

Zájmy

Zájmy chápeme jako zvláštní druh motivačních sil. Zájem je trvalejší zaměření a poukazuje na to, že předmět zájmu odkrývá také nějaký stav potřeb. Nejvíce jsou zájmy ovlivňovány v dětství a v dospívání.

Zájmy jsou výrazem určitého založení **osobnosti**. Zřejmé jsou rozdíly v zájmech mužů a žen: muži se zajímají více o fyzické činnosti, o vědu, o politiku, obchod, o mechanické a vědecké, kdežto ženy se více zajímají o umění, hudbu, literaturu, osoby, vyučování, sociální služby, domácí záležitosti. Typickými mužskými zájmy naproti tomu jsou fyzické práce provozované venku, některé druhy sportů a zábav (box, basketbal aj.). (J. Čížková, Přehled vývojové psychologie, 1999, s. 70 - 73)

Tabulka č. 2 – Uspořádání potřeb podle Maslowa

ZÁKLADNÍ POTŘEBY	Fyziologické potřeby	Potřeba vzduchu
		Potřeba vody
		Potřeba potravy
		Potřeba spánku a odpočinku
		Potřeba vyměšování
		Potřeba aktivity
	Potřeba sexu aj.	
Potřeby bezpečí	Vystupují v situacích vyvolávajících ztrátu pocitu jistoty, v situacích nebezpečí, ekonomického selhání	
PSYCHOLOGICKÉ POTŘEBY	Potřeby přináležitosti a lásky	Potřeba být milován
		Potřeba být akceptován
		Potřeba patřit k někomu
	Potřeby uznání	Potřeba výkonu
		Potřeba kompetence
		Potřeba respektu
		Potřeba důvěry aj.
POTŘEBY SEBEAKTUALIZACE	Potřeby seberealizace	
	Potřeba osobního růstu	
	Potřeba objevovat	
	Potřeba tvořit	
	Potřeba uspořádat	

pramen: autor

Hodnotová orientace osobnosti

Nejobecnější postoje, které určují celý životní styl člověka, nazýváme **hodnotové orientace**. Můžeme je chápat jako nejvyšší abstrakce konkrétních postojů.

Nejznámější z klasifikace hodnot, jsou hodnotové orientace německého autora E. Sprangera (1882—1963), který rozlišoval 6 typologických pojmů:

1. **Typ teoretický**, který je zaměřen na hledání pravdy, k uvažování, k poznávání a ke kritice.
2. **Typ ekonomický**, který měří všechno užitečností, praktičností. Je zaměřen k prosperitě a kumulování majetku.
3. **Typ estetický**, který vidí nejvyšší hodnotu ve formě a harmonii. Bývá individualistický a soběstačný.

4. **Typ sociální** je nesobecký člověk, pro kterého je láska jedinou správnou formou lidského vztahu.
5. **Typ náboženský**, který vidí nejvyšší hodnotu v jednotě a hledá mystickou náboženskou zkušenost.

V jakékoliv činnosti nebo profesi můžeme najít všechny typy hodnotové orientace:

- Např. **teoreticky orientovaný učitel** s dětmi na výletě jim bude nejspíše ukazovat kytičky, kamínky, stromy... přírodní úkazy a dělá mu potěšení, že děti se něco naučí.
- **Ekonomicky orientovaný učitel** povede děti nejkratší cestou, snaží se získat neobvyklý výkon, prvenství.
- **Estetického učitele** děti ruší z jeho prožitku krásy krajiny.
- **Sociální učitel** jde s dětmi v houfu a vypráví si s nimi o jejich problémech, zážitcích.
- **Politický - mocenský učitel** vede děti k cíli výletu na povel, v dvojstupech, se zpěvem atd.
- **Náboženský typ** se snaží děti ovlivnit svými myšlenkami.

Charakter jako zhodnocení osobnosti

Výsledkem naší aktivity je utváření určitých profilujících vlastností osobnosti, které označujeme jako **charakter**. Termín charakter je odvozen od řeckého slova, které znamená vrývat, jde tedy o něco vytvořeného, čím je jedinec poznamenán. G. W. Allport (1961) je přesvědčen, že mluvíme-li o charakteru, zahrnujeme vždy morální požadavky a „upadáme do hodnocení“. V tomto smyslu Allport vymezuje: „**charakter je zhodnocení osobnosti**“. (Čížková, Poznání duševního života člověka, 1999, s. 80)

H. J. Eysenck (1966) spatřuje podstatu charakteru ve vůli, znamenající utlumování pudových impulzů z hlediska principu reality. Charakter chápe jako systém zábran projevit pudová hnutí. M. Nakonečný (1993) se domnívá, že v charakteru je obsažena celá osobnost, všechny její dílčí složky i systémy, jako jsou schopnosti, inteligence, temperament, motivy, postoje. (J.Čížková, Poznání duševního života člověka, 1999, s. 82)

Jádrem charakteru je vůle, která je tvořena soustavou vlastností, které lze vyložit jako **potřebu kontinuity v sebepojetí**. Základem vůle jako funkce osobnosti je síla motivů, míra energie a iniciativy, podnikavosti, která vede k jednání, k aktivitě, snadnému probuzení zájmu o činnost, k nadšení. Opakem je převládající pasivní prožívání, snění, kontemplace „ponoření se do sebe, rozjímání, hloubání“. (J.Čížková, Poznání duševního života člověka, 1999, s. 82)

V užším pojetí charakteru, kdy je považován za jádro osobní morálky, souvisí soubor vlastností osobnosti se způsobností brát v jednání zřetel k etickým normám. V praxi to znamená postup od egoistického k prosociálnímu chování J. Piaget (1967). Platí také, že každá charakterová vlastnost a každý charakter jako celek představuje určitou hodnotu a že charakterové vlastnosti mohou mít praktickou životní hodnotu. Mezi největší životní hodnoty, jak dokazují výzkumy partnerských vztahů, patří lidské charaktery.

Proto je důležitým aspektem osobnosti prosociální **chování**, v němž se uplatňují nadosobní cíle, např. uspokojení potřeb jiných lidí. Příkladem je pečování o druhou osobu, které není motivováno ziskem, není prostředkem obživy. Zdá se, že právě onen etický aspekt lidského charakteru je spojen se schopností přinášet oběť, zřít se vlastního blaha ve prospěch dobra jiné osoby. (Čížková, Poznání duševního života člověka 1999, s. 84)

1.2 Vymezení sebepojetí

V psychologii označujeme tímto pojmem souhrn představ a hodnotících soudů, které člověk o sobě chová:

„Sebepojetí může být snadno definováno jako vidění nebo mentální reprezentace sebe“. (Van der Werff, 1990, s. 33) „V nejširším smyslu je sebepojetí percepcí sebe samého. Tyto percepce jsou formovány prostřednictvím zkušenosti s prostředím a jsou ovlivněny zvláště posílením z prostředí a od významných druhých“.
(Shavelson, Hubner a Stanton, 1976, s. 411)

Sebepojetí (angl. Self - concept) neboli obraz sebe, obraz svého Já, je přítomno v prožívání a má tam svou jednotící úlohu. Jeho základem je vjem a představa vlastního těla, vlastní osobnosti ve světě. Obraz sebe je obsahovou zážitkovou strukturou vztahenou k nezávisle existující, nebo jen pomyslné skutečnosti. (Balcar, 1983) Sebepojetí je integrální složkou osobnosti a jako vědomí vlastní identity udržuje kontinuitu „Já“ v čase. (více viz Vágnerová, 1997, Šulová, 2004)

Utváření sebepojetí - Sociální kritéria hodnocení vytvářejí základ pro hodnocení sebe samého, které spočívá v tom, že si člověk připisuje určité vlastnosti, a tak si utváří určitý obraz sebe samého, určité sebepojetí. Pojetí sebe sama obsahuje jednak soud o sobě (např. jsem cílevědomý, houževnatý, málo průbojný, nesamostatný apod.) a dále citový vztah k sobě - sebecit. Vyvinuté sebepojetí, které se označuje jako ego (lat. já), dvě roviny 1 reálnou, „za koho se považuji“ a 2 ideální, „čím bych chtěl být“.
(Čížková, Poznání duševního života člověka, 1999, s. 18) „**Sebepojem**“ je složitým konstruktem implikujícím kognitivní strukturu, ač ne výlučně, pozůstávající z verbálně nebo sémanticky zakódovaných generalizací, do nichž se integrují nové údaje a snad také pro subjekt specificky důležité behaviorální vzorky. Tato zevšeobecnění zahrnují

vlastnosti, schopnosti, vědomosti, hodnoty, postoje a sociální role, všechno, čím se subjekt definuje a zhodnocuje“. (Papica, 1985, s. 19, Blatný a Plháková, 2003, s. 92)

Z hlediska sebepojetí jako produktu procesu sebeuvědomění jsou pak studovány jednak jeho znaky jako psychické struktury jednak jeho funkce v duševní činnosti člověka v seberegulaci. (Blatný a Plháková, 2003, s. 92). Dle některých autorů lze o sebepojetí uvažovat jako o postoji k sobě samému.

Sebepojetí má složku **kognitivní** (obsah a strukturu), **afektní** (vztah k sobě a sebehodnocení) a **konativní** (motivační a seberegulační funkci). (více viz Blatný, Osecká, Macek, 1993, s. 446 nebo Šulová, 2004, s. 96) Naopak Banderův pojem „self - efficacy“, překládaný jako vědomí vlastní účinnosti, osobní účinnost, sebeuplatnění aj. (Blatný a Plháková, 2003, s. 93)

Specifickým případem je anglický výraz „self“, který je jedním z možných vyjádření „Já“. „Self“ odpovídá zájmenu „sebe, sobě“ výsledných obsahů. „Self“ se překládá s přihlédnutím k významu jako „Já“ nebo „sebepojetí“, případně starší český pojem „Jáství“. (Blatný a Plháková, 2003, s. 93)

1.3 Historické kořeny současného výzkumu sebepojetí

William James (1890, 1892) jako první artikuloval rozlišení dvou aspektů „Já“; „Já“ jako subjektu duševní činnosti, agens duševního života, poznávajícího „Já“ (self - as - knower) a „Já“ jako objektu duševní činnosti, obrazu tohoto činného „Já“, poznávaného a poznaného „Já“, (self - as - known). Angličtina umožnila Jamesovi dvojí povahu lidského „Já“ i pojmenovat – jako „I“ („I - self“), druhé jako „Me“ („Me - self“). (Blatný a Plháková, 2003, s. 94)

„Me - self“, tedy oblast v současné terminologii označovaná jako sebepojetí. James definuje jako sumu všeho, co člověk může nazvat svým vlastním. Dál sumu dělí na materiální, sociální a duchovní „Já“ :

- **Materiální „Já“** zahrnuje představu vlastního těla (tělesné Já), tak majetek a osobní věci.
- **Sociální „Já“** je založeno na zpětné vazbě od druhých osob a obsahuje charakteristiky viděné či poznané ostatními lidmi.
- **Duchovní „Já“** je definováno jako vnitřní či niterné Já zahrnující nejtrvalejší aspekty vlastní osoby. (Blatný a Plháková, 2003, s. 94)

C. D. Cooleyho (1902) Já označil „**zrcadlové Já**“ (looping - glass self) zobrazující názor a mínění druhých lidí o nás. Tyto názory jsou internalizovány do psychické struktury, označované jako „**představa sebe**“ (self - idea). Představa sebe má podle Cooleyho má tři složky:

- a) představu o tom, jak se jevíme druhé osobě,
- b) představu o tom, jak jsme druhou osobou hodnoceni,
- c) určitý druh citu k sobě (self - feeling), jako je hrdost či zahanbení.

1.4 Současný pohled na sebepojetí

V současnosti je zdůrazňována jeho multifacetová, hierarchicky uspořádaná struktura a dynamika fungování, v závislosti jak na tzv. Já - motivech, tak na situačním kontextu. (např. Bandura, 1999, Harter, 1996, Markis a Wurf, 1987)

Nejdůležitější znaky, jež podle současného pohledu charakterizují sebepojetí, jako celek jsou:

1. **Multifacetové sebepojetí**, kterým je vyjádřena skutečnost, že sebepojetí je tvořeno řadou dalších mentálních reprezentací Já, označovaných jako percepce, schémata i prototypy.
2. **Hierarchické sebepojetí**, které se formuje jednak na základě závěrů, které si lidé vytvářejí o svých postojích a dispozicích v průběhu pozorování vlastní činnosti, jednak na základě učení, a to jak sociálním srovnáváním, tak vzájemnou interakcí se sociálním prostředím.
3. **Dynamické sebepojetí**, které je charakterizováno nejen strukturální, ale i dynamickou stránkou.
4. **Sebepojetí jako „Jáský systém“**, které rozlišuje mezi já jako subjektem poznání, definovaným jako aktivní pozorovatel a Já jako objektem poznání a hodnocení, produktem tohoto procesu, definovaným jako sebepoznání. U nás je proponentem užívání tohoto pojmu Macek (1997), který jej překládá jako „sebesystém“.

1.5 Kognitivní aspekt „Já“

Kognitivní aspekt „Já“ se týká obsahu a struktury sebepojetí.

Obsah sebepojetí

Obsah je daný sociální zkušeností jedince, je proto u každého člověka jiný. Z vývojového hlediska je obsah sebepojetí charakterizován postupným narůstáním informací o sobě, ať už na základě zpětných informací z prostředí, nebo na základě vlastního úsudku. Tento proces je doprovázen zvyšující se schopností abstrakce a uvědomováním si sebe jako aktivního činitele v průběhu dospívání. (Markus, 1980, Blatný a Plháková, 2003, s. 105)

Struktura sebepojetí

Markusova (1977, 1980) definuje „Já“, jako systém kognitivních schémat. V konceptualizaci Markusové je tedy „Já“ chápáno, jako paměťová struktura tvořená souborem schémat. Každé schéma je generalizací poznatků o sobě, která obsahuje zkušenosti a osobních charakteristikách. (Blatný a Plháková, 2003, s. 106)

Typy reprezentací „Já“

Jednotlivé reprezentace „Já“ se mohou lišit v řadě aspektů. K nejdůležitějším patří takové kategorie, jako je jejich centralita či důležitost, možnost uskutečnění, pozitivita vs. negativita, adekvátnost a časová lokalizace, tzn. reprezentace minulého, současného a budoucího já. (Blatný a Plháková, 2003, s. 108)

Markuová a Nuriusová (1986) reprezentaci „Já“ označily jako „**možná Já**“. Definiují je jako osobní představy toho, čím by se člověk mohl stát, čím by se rád stal a čeho se obává, že by se tím mohl stát. Higgins (1990) zavedl pojem „**can - self**“, kterým vyjadřuje skutečnost, že některými z možných „Já“ by člověk nejen mohl být, ale také dovedl či uměl být.

Mezi možnými „Já“ zaujímá zvlášť významné postavení tzv. „**ideální Já**“. Rosenberg (1979) zdůraznil, že povaha „ideálního Já“ se může různit v tom, do jaké míry je ideální představa sebe realizovatelná. Proto rozlišil „**vysněný sebeobraz**“ (self - image) a „**závazný sebeobraz**“ (committed self - image). (více viz Blatný a Plháková, 2003, s. 108) Higgins (1987, 1989) předložil další stránky sebepojetí. Mimo pojmů stávající či „**aktuální Já**“ (actual self) a „**ideální Já**“ (ideál self), zavádí koncept tzv. „**požadovaného Já**“ (ought self). Aktuální reprezentuje atributy, o nichž se člověk domnívá, že je má. Ideální Já reprezentuje atributy, které by člověk rád v ideálním případě měl; a požadované Já je reprezentací atributů, o nichž s člověk domnívá, že by je měl mít. (více viz Blatný a Plháková, 2003, s. 108)

Protikladem ideálního „Já“ ty představy sebe, jichž se člověk obává a jejichž možnému uskutečnění se vyhýbá. Jde o tzv. „negativní“ ideály, které plní funkce v motivaci chování. Jsou označovány jako „**nechtěné Já**“ (unwanted) či „**nežádoucí Já**“ (undesired self). (více viz Ogilvie, 1987, Blatný a Plháková, 2003, s. 109)

Lidé s vysokým sebehodnocením mohou mít negativní složky sebepojetí, které již např. Sullivan (1953) označil jako „**moje špatné Já**“ (bad me).

Sebeklam (self - deception), jímž se označuje čestné, pozitivní zkreslení sebeobrazu, které přispívá k dobrému psychologickému přizpůsobení.

1.6 Emoční aspekt „Já“

Sebepojetí není jen souhrn představ o sobě, byť smysluplně organizovaným. Je v něm zároveň vyjádřen i vztah k sobě, charakterizovaný emociálními prožitky „Já“, který se realizuje v rámci základní dimenze hodnocení, tj. pozitivita - negativita. Ukotven je v pojmech, jako je **sebeúcta, sebehodnocení, sebevědomí, sebedůvěra** apod.

Zdroje sebehodnocení

Sebepojetí je produktem sociálního učení v procesu interakce osoba - svět. Sebehodnocení jako jedna ze složek sebepojetí je chápáno jako výsledek sociálního srovnávání a sebezpozování, na základě pozorování vlastní činnosti. (více viz Markus a Wurf, 1987 nebo Blatný a Plháková, 2003, s. 116)

Základy sebehodnotících kritérií jsou položeny v dětství a jsou utvářeny rodiči, významnými osobami v rámci rodiny nebo jinými osobami zastávajícími výchovné, rodičovské funkce. Rodičovská opora patří až do rané adolescence k nejsilnějším predikátorům sebehodnocení.

Podle Higinse (1991) nastává významná vývojová změna mezi 9 - 11 rokem, dochází k posunu od identifikace se vzorem k jeho internalizaci. Ve fázi identifikace přijímají děti významné druhé v podstatě jako standardy pro hodnocení vlastního chování. Během internalizace se tyto standardy stávají tzv. osobními vodítky (self - guides), přičemž se děti začínají pokoušet uvést do souladu osobní vlastnosti s těmito standardy či vodítky. (Blatný a Plháková, 2003, s. 116)

Aspekty sebehodnocení

Jedním z nejdůležitějších aspektů sebehodnocení je jeho **pozitivita či negativita**. Velká pozornost byla věnována negativním důsledkům nízkého sebehodnocení; v současnosti se však ukazuje, že i vysoké sebehodnocení může mít negativní konsekvence. Lidé s vysokým sebehodnocením mají tendenci dělat o sobě nadhodnocené či přemrštěné závěry a jejich předpoklady o vlastním výkonu často překračují jejich schopnosti, což ve svém důsledku vede k selhání.

1.7 Konativní aspekt „Já“ (Seberegulace)

Poslední aspekt sebepojetí je aspekt konativní, označovaný též jako motivační či v nejširším smyslu **behaviorální**. (Brehm a Kasson, 1989) Vyjadřuje skutečnost, že představa sebe, ať už z hlediska stávající skutečnosti (aktuální Já), nebo z hlediska možných Já, se v průběhu vývoje stává hlavním faktorem psychické regulace chování. (Blatný a Plháková, 2003, s. 121)

Soukromé sebeuvědomění (privat self - consciousness) představuje pozornost, kterou lidé přikládají svým vlastním pocitům, přáním a standardům, zatímco veřejné sebeuvědomění, public selfconsciousness) vyjadřuje pozornost, kterou lidé přikládají tomu, jak je vidí a jak o nich smýšlejí druzí, jak se prezentují ostatním lidem a jak se přizpůsobují vnějším standardům. (Blatný a Plháková, 2003, s. 121)

Děti s vysokým sebeuvědomím - při střetu s nezaujatou realitou a s objektivním hodnocením svého chování prožívají otřesy - mají pocity křivdy, často se stahují do sebe, nedovedou se vyrovnat s neúspěchy a prohrami, ze kterých obviňují lidi ve svém okolí. V dospělém věku jsou jedinci s vysokým sebeuvědomím odolní vůči jakého-li kritice a jakého-li invektivy vůči nim s nimi neotřesou a sjedou po nich jako voda po kachních peřích. Lidé s nízkým veřejným sebeuvědoměním jsou méně ovlivnitelní reakcemi druhých a nemění své názory, aby vyhověli externím normám.

Děti s nízkým sebeuvědomím si většinou nevěří, nemají důvěru ve vlastní síly a schopnosti, podceňují se, často trpí pocity méněcennosti a rezignují na rozvíjení svých schopností a na to, aby v životě o něco usilovali. Jejich nízké sebeuvědomí jim způsobuje problémy po celý život.

1.8 Pojetí introverze a extroverze, neuroticismu

PEN teorie H. J. Eysencka. Teorie H. J. Eysencka je u nás dostatečně známá. Pojetí introverze - extraverte a neuroticismu. Pod pojmem temperament chápe osobnost v užším smyslu, tedy osobnost bez její kognitivní složky (bez inteligence a mentálních schopností).

Za základní rysy osobnosti, tvořící její strukturu, považuje dimenze extraverte, neuroticismu a psychotismu, o nichž předpokládá, že jsou na sobě vzájemně nezávislé. (Eysenck, 1991, 1992).

Dimenze introverze-extraverte je definována jako dvojí možné zaměření jedince buď na vnější, nebo vnitřní svět. Genotypický základ vysvětluje rozdílnou vzrušivost mozkové kůry: extroverti mají vyšší podnětový práh než introverti. Naproti tomu neuroticismus označovaný jako dimenze emoční stability, nebo lability.

Uvedené dvě dimenze tvořily původně společně s faktorem inteligence strukturální základ Eysenckova modelu osobnosti, do jehož soustavy lze podle Eysencka umístit klasické temperamentové typy.

Jeffrey Gray (1970, 1981, 1991), Eysenckův žák. Podle Greyových poznatků stanovil, že introverti citlivěji reagují na tresty a nepřítomnost odměn, zatímco extroverti jsou citlivější k odměnám a nepřítomnosti trestů. Dle Graye extroverze a neuroticismus jsou sekundárními rysy, jejichž podkladem jsou banálnější temperamentové dimenze, které Gray označil jako úzkost a impulzivitu. Úzkost

je definována jako citlivost k podnětům trestu, nepřítomnost odměny. Impulzivita je definována jako citlivost k podnětům odměny a nepřítomnosti trestu.

Sangvinik je člověk čistý, dobromyslný, veselý, společenský, vřelý, je optimista. Je zárukou iniciativy v práci, vynalézavosti, dovede se uplatnit organizačně. Je družný, má rád legraci, nic nebere vážně a má mnoho přátel. Má nežádoucí vlastnosti jako jsou: povrchnost a mělkost citů, sdílnost, přelétavost a konformismus.

Flegmatik je „klid“as“ lhostejný, netečný, spíše pomalý. Vytváří si silná citová pouta, je trpělivý. Je zárukou spolehlivosti, je důkladný v práci. Z nežádoucích vlastností: citový chlad, uzavřenost, nepřizpůsobivost.

Cholerik je člověk dráždivý, vzteklý, bývá vášnivý, vyšší sebevědomí, sklon k vůdčovství, důkladný. Jeho výbušnost a snadná dráždivost vedou ke konfliktům s druhými lidmi. Je netrpělivý.

Melancholik je nejméně šťastný typ. Převládá smutná nálada, je pesimista, přecitlivělý. Kladné vlastnosti: oddanost, věrnost, velkorysost, skrývaná citlivost, spolehlivost, ukázněnost. To co mu ztěžuje život: přecitlivělost, pesimismus, zasmušilost, uzavřenost, samotářství, vztahovačnost. (Čížková, Poznání duševního života člověka, 1999, s. 59)

Citově vyrovnanými typy jsou sangvinik a flegmatik. Eysenck opírá o výzkumné poznatky Pavlovy a Něbylicynovy (1972) o individuálních rozdílech základních vlastností nervové soustavy (síly, vzájemného směru, resp. vyrovnanosti a pohyblivosti centrálních nervových procesů podráždění a útlumu) mezi lidmi, které determinují celkový způsob chování.

1.9 Činitelé ovlivňující sebepojetí

Nejdůležitějším činitelem, který ovlivňuje sebepojetí jedince je vliv biologických podmínek, proto je uvádím jako první. Většinou jsou nezvratné, jedinci dané a na ně působí zpětně sociální reakce.

Většina komplexů vzniká již v dětství a mnohdy si je s sebou neseme po celý život. Pokud hovořím o komplexech méněcennosti, vyplývajících z biologicky daných odlišností např. odlišná výška jedince, obezita, barva vlasů, pihy. Odlišnosti bývají skutečné, nebo často se stávají smyšlené, vždy však se stávají terčem shazování a posměchu spolužáků. Necitlivým přístupem se vyznačují mnohdy samotní rodiče a kantoři ve škole.

„Suma prožitků, stavů a pocitů asociovaných s fungováním těla se pozvolna ustaluje v určitou integrovanou soustavu, tvořící základ tzv. „tělového schématu“. (Helus, 1973, s. 216-218)

Ovlivňují nás vzory viděné denně na televizní obrazovce, při četbě literatury. Největší skupinou, která na mladé lidi působí, je skupina vrstevníků. V procesu socializace dochází k nepřímému napodobování chování rodičů. Jak rodiče mezi sebou doma hovoří, jak řeší různé rodinné situace, jaké jsou jejich postoje ke svým nejbližším a okolnímu světu. Dochází tak k nevědomému napodobování modelů chování, které má jedinec k dispozici. Dochází k jevu známému jako „zrcadlení“. Dochází k přejímání aktivních, či pasivních vzorců chování, jejich aktivnímu zvládnutí, což můžou brát mladí lidé jako svoji osobní výzvu. Může dojít i k nezvládnutí vytýčených rolí a k následné rezignaci. Vždy záleží na tom, aby zmíněné modely projevovaly důvěru a opíraly se o jistotu. Praxe ukazuje, že důvěra dětí ve vlastní kompetenci je odrazem vlastní rodičovské sebedůvěry. Zda bude sebehodnocení dítěte kladné, či záporné ovlivňuje zásadně působení rodičů. Jak rodiče dávají najevo svůj zájem a lásku dítěti, jak si váží jeden druhého, vytváří základ pro hodnotový systém svému dítěti. Hodnotový systém dítě přejímá a modeluje sebe samo sebe. Vzniká tak buď příliš nízké, či vysoké sebehodnocení, ve valné většině reálné sebehodnocení.

Posledním činitelem, kterému bych věnoval pozornost je škola. Nejdůležitějším kritériem pro utváření sebepojetí je klasifikace žáků na základě jejich školního výkonu. Hlavní otázkou je, zda výsledné přijetí informace rodiči je přijímáno jako výborné, dostačující, a nebo zcela nepřijatelné. Vždy pak záleží na následném postoji rodičů a jejich zpětné vazbě k vlastním dětem. Následná variabilita sebepojetí vždy nemusí odpovídat školnímu prospěchu.

1.10 Vývojová psychologie

„Ve vývojové psychologii mne vždy znovu překvapuje jeden nadmíru důmyslný princip: Něco se připravuje - ale spuštěno je to, až dozrál čas". (Matějček, 2004, s. 104)

Předmětem vývojové psychologie je tedy psychický vývoj, který lze obecně charakterizovat jako sled tělesných a psychických změn, kvantitativního i kvalitativního rázu, které nejsou náhodné. Jsou zákonité a nezvratné. Tyto změny jsou vesměs progresivní. Směřují od nižších forem k vyšším, od jednodušších ke složitějším.

Vývoj lze charakterizovat jako celistvý, individuální proces, který zahrnuje somatickou i psychickou stránku osobnosti. Vývojová psychologie se snaží zachytit určité stavy na daném stupni vývoje.

S. Freud (1911) vychází při členění vývoje dítěte z jeho afektního prožívání a pudového života, z nichž odvozuje dynamické stránky osobnosti. Periodizace obsahuje pět etap:

- I. V orálním stadiu, kterým je 1. rok života považuje Freud za hlavní zdroj libosti a pudového ukojení dítěte stimulaci orální zóny těla. Rozlišuje - první fázi „orální závislosti“, - dítě projevuje libost především ze sání. Druhá fáze - „orálně agresivní“, je spojena s růstem zubů a kousáním.

- II. Anální stadium, tedy 2. a 3. rok života, je spojeno s přesunem erogenní zóny těla na anus. Dítě získává pudové uspokojení ze stimulace anální krajiny, při zadržování a vypuzování exkrementů. V této etapě se vytvářejí předpoklady pro přiměřené společenské a sexuální prožívání sebe sama.
- III. Falické stadium, od 3 let věku dítěte, se přesouvá libidosní uspokojování na genitální krajinu. Zájem dítěte se v této době přenáší na genitál, je zvědavé na anatomické rozdíly mezi chlapci a děvčátky. Děti obojího pohlaví přikládají penisu. Strach ze ztráty penisu má - velkou emoční závažnost, tzv. „kastroční komplex“. Freud u děvčátek předpokládá rivalitu vůči matce a sexuální přání zaměřena na otce („komplex Elektřin“).
- IV. Stadium latence, které probíhá od 5. nebo 6. roku do dospívání. Čas kdy ustupují dětské emoční, sexuální tužby a zájmy do pozadí. Je to období mladšího školáka, které je zaměřeno především na osvojování poznatků, kulturních hodnot. Školní práce a povinnosti v tomto věku posilují superego dítěte.
- V. Genitální stadium, které stanovuje od počátku dospívání, asi od 12 let se projevuje tím, že dospívající začíná navazovat vztahy mimo rodinu.

Freud předpokládá, že vývoj osobnosti je podřízen pudovému vývoji a podmíněn pudovou energií.

E. H. Erikson (1963) je více soustředěn na aspekty normálního vývoje dětí. Erikson vychází z předpokladu, že si jedinec musí na každém stupni vývoje řešit určitý „psychosociální konflikt“. Erikson dělí lidský život a jeho krize do 8 vývojových etap. Z tématického důvodu uvádím pouze na ukázkou čtyři první Eriksonova vývojová stádia, týkající se předškolního období:

1. stadium: **základní důvěra základní nedůvěra** – období: orálně sensorické pro dítě se jeho sociální prostředí postupně stává čitelným. Toto stadium a jeho konfliktnost tedy spočívá na vztahu matky a dítěte,
2. stadium: **autonomie x stud** - období: svalově - anální, dítě nacvičuje hygienické dovednosti. Dítě se učí: „I can do“ - já samo něco můžu udělat. Toto období je charakteristické získáváním nezávislosti dítěte na matce ve smyslu sebeobsluhy a mobility v rodinném prostředí. Pocit autonomie se střetává s pocitem studu, kdy dítě nedokáže splnit požadavky okolních osob,
3. stadium: **iniciativa vina** - období: falické začíná se rozvíjet svědomí dítě se učí: „I can plan“ - mohu se rozvíjet, plánovat, být tvořivé. Iniciativa se projevuje ve schopnosti určit si cíl a aktivně k němu směřovat. Nebezpečí

stadia je v pocitu viny. Ve fázi iniciativy má pocit viny, pokud nedosáhne stanoveného cíle,

4. stadium: **snaživost** - v období školní docházky se dítě nemůže zcela vyhnout pocitům méněcennosti, úzkostem, že nestačí na školní úkoly. Vlastní snaživostí se dítě zapojuje do své kultury. (více viz. Erikson, 1968, nebo Šulová, 2004, s. 93 nebo Čížková, 1999, s. 28, 29)

Pro to, abychom mohli dobře porozumět sebepojetí, rozhodl jsem se popsat, jak se sebepojetí a jeho složky vyvíjí od narození až po období středního školního věku. Opírám se o poznatky Čížkové (1999), Langmaiera (1999) a Vágnerové (2005).

Prenatální období

Prenatální období začíná od oplození vajíčka až po narození dítěte a trvá 9 kalendářních měsíců (40 týdnů). Představuje start vzájemného vztahu dítěte a rodičů - zvláště k matce. **Citový vztah matky k dítěti je základnou pro citové vztahy příští.** Období uvádím proto, že podle některých autorů se „vztah k sobě vytváří od počátku života, jeho základ tvoří zkušenosti z raného vývoje a možná i z prenatálního období“. (Vágnerová, 2005, s. 115, srov. Langmeier 1999, s. 25)

Pojem „rodičovské postoje“. Začátek rodičovského postoje je ve vlastní rodině a ve zkušenosti dítěte s rodiči (vlastními či náhradními rodičovskými osobami). (Langmeier, 1999, Matějček)

Plod v období fetálním (začíná 5. měsícem a končí porodem) již není považován za pasivní oběť svého okolí, či oběť, která pouze reaguje na podněty, ale že je aktivní člen, který místy i ovládá („kontroluje“) prostředí. (Langmeier, 1983)

V období prenatálním je jasné, že psychika matky ovlivňuje psychiku svého ještě nenarozeného dítěte. Dobrý psychický stav matky je základem psychiky dítěte. Význam prenatálního období pro duševní vývoj dítěte:

- plod je po celou dobu těhotenství odkázán na matku, která je jeho jediným zdrojem podnětů;
- jeho projevy a chování jsou nenaučena, mají své individuální rysy, které přetrvávají po narození, např. typ temperamentu;
- v prenatálním období se formují individuální rysy, které jsou později dotvářeny sociálním prostředím.

Zastánci psychoanalýzy se kloní k názoru, že mnoho psychických problémů vzniká u lidí v raném dětství při porodu anebo ještě před porodem. Průběh porodu podmiňuje, jakým člověkem se toto dítě stane a jak bude přijímat okolní svět.

Novorozenecké období

Počátky citového života a emočního prožívání mají charakter spíše komplexních reakcí, nežli citů ve vlastním smyslu. Tyto pocity jsou charakterizovány základními dimenzemi libosti či nelibosti. Základy pro pozdější, či harmonický vývoj osobnosti jedince se formují právě v tomto období. Významnou úlohu zde hrají primární sociální kontakty zejména matky a dítěte. Faktorů, které vývoj dítěte ovlivňují, je nesčetné množství.

„Pro další vývoj dítěte není ani tolik důležité jak často a jak dlouho se matka dítětem zabývá, ani jak mnoho na něj mluví, kolik úsměvů mu věnuje apod. Psychologická emoční nedostupnost matky dítě zcela jistě závažně ohrožuje. Významnější je však kvalita těchto časných interakcí - ta je rozhodující pro vývoj vztahu dítěte s rodiči, jeho kvalitu i vývoj sebepojetí dítěte“. (Langmeier, 1999, s. 27, srov. Vágnerová, 2005, s. 115)

Děti vykazují rozdíly ve své aktivitě, ve vzrušivosti. Reaktivita je rozdílná v projevech. Podmínkou zdravého vývoje po stránce duševní, je aby vyrůstalo v prostředí citově vřelém. Je důležité, aby interakce rodiny, zvláště matky, byla sladěna s možnostmi a psychickými stavy novorozence.

Kojenecké období

Jedná se o dobu od konce 6 týdnů života do jednoho roku. Charakteristickým rysem je rychlý růst do délky a zvětšování tělesné váhy dítěte. Základní psychické potřeby se projevují jako pociťovaný stav nedostatku nebo přebytku něčeho. Tento emoční prožitek nazýváme potřebou.

Dítě se v dosavadní aktivní interakci se světem začíná projevovat v aktivním vztahu k sobě samému. „Vnější organizátor“ (tj. matka jako aktivní zprostředkovatel s vnějším světem) začíná být nahrazen „vnitřním organizátorem“ vlastním „já“, k němuž dítě začne vztahovat všechny své aktivity a vzhledem k němuž také začíná hodnotit všechno dění kolem sebe i na sobě. Dítě začíná poznávat, že může vykonávat samostatně a nezávisle činnost „které vycházejí z jeho já“.

„Dítě vnímá svoje citové prožitky jako součást sebe sama. Základem je jeho vlastní zkušenost, kterou získává v interakci s jinými lidmi a ve vztahu k okolnímu světu. V závislosti na uvědomění trvalosti existence mateřské osoby si začne uvědomovat specifičnost své vlastní existence, tj. sebe sama jako samostatný subjekt, oddělený od matky.“ (Vágnerová, 2005, s. 116)

S vývojem poznávacích procesů úzce souvisí vývoj smyslového vnímání. Projevy radosti přesahující poměr libosti a nelibosti, přijímání a odmítání dítěte ještě

neprožívá, ale spolehlivě rozlišuje „své“ od „cizích“ a začíná si vytvářet to, co Matějček označuje jako „odstup“, tzn. projev chování.

„Ke zpřesnění základního sebepojetí přispívají i reakce jiných lidí. Jejich projevy potvrzují skutečnost, že je dítě samostatnou bytostí. Jde např. o jméno dítěte, verbální komentář označující části jeho těla, jeho aktivity. Všechny tyto informace se távají součástí jeho sebepojetí. Do této kategorie patří i zpětná vazba, reakce ostatních lidí na chování dítěte a zejména jeho hodnocení. Dítě si prostřednictvím reakcí jiných lidí potvrzuje hodnotu vlastní bytosti. Přijímá jejich hodnocení, které se stává sebehodnocením. Vztah k sobě samému je již od počátku ovlivňován i sociálním přijetím a oceněním. Pozitivní akceptace podporuje jistotu a vědomí přijatelné hodnoty vlastní existence.“ (Vágnerová, 2005, s. 117, srov. Langmeier 1999, s. 80)

Období batolete

Obdobím batolete nazýváme druhý a třetí rok života dítěte. Souhrn konkrétních vlastností a schopností, v tomto věku, které jsou viditelné a zřejmé a pozorovatelné, vlastnictví věcí vytváří sepepojetí dítěte. Celé období bývá nazýváno fází vzdoru nebo fází negativismu.

Hra je důležitou sociální činností, dítě dostává do kontaktu nejen se svým okolím, ale získává nové poznatky také o sobě. Začíná si formovat obraz o sobě a uvědomovat si své „Já“. U dítěte se nejprve vyvíjí vědomí „tělového já“ jako vědomí fyzické odlišnosti od vnějšího světa. Vědomí „tělového já“ vzniká z vědomí vlastního těla, což je v dospělosti významný aspekt osobnosti. (Nakonečný, 1993, srovnáno Čížková, 1999) Teprve později se vyvíjí vědomí „sociálního já“ jako vědomí jedinečnosti (jsem jiný, než ostatní) a identity (dělám-li to nebo ono, jsem to stále já). Toto vědomí se stává důležitou základnou duševního života člověka a dítě k němu dospívá právě v batolecím věku. Dítě označuje sebe samo ve třetí osobě. (Čížková, Přehled vývojové psychologie, 1999)

Samotný proces sebeuvědomění je podmíněn vzdalováním se od matky. Dítě odmítá pomoc dospělého a klade důraz na vlastní prosazování. Toto období je poznamenáno „já chci“, „já sám“. Tento postoj dítěte podněcuje volní procesy a stimuluje jejich vlastní rozvoj. Dítě zatím nedokáže odhadnout svoje vlastní schopnosti a možnosti, případné neúspěchy vedou k negativismu a vzdorovitosti. Psychologové toto období nazývají „období prvního vzdoru“. Rozvoj sebeuvědomění je důležitým motivačním činitelem a pod jeho vlivem se prudce rozvíjí aktivita dítěte. Další vývoj dítěte není možný bez této aktivity, jež má vliv na utváření postojů a zájmů.

„Rozvoj sebepojetí se projevuje ve vztahu k osobnímu vlastnictví, které dítě považuje za součást sebe sama. Ve druhé polovině batolecího věku začínají děti používat přivlastňovací zájmena můj a tvůj.“ (Vágnerová, 2005, s. 166, srov. Helus, 2004, s. 147)

Předškolní věk

V tomto období je dítě začíná objevovat svět kolem sebe. V předcházejícím období si dítě začalo uvědomovat své Self (své „Já“) jako aktivní bytost, poznalo, že dění kolem sebe může aktivně ovlivňovat.

Vytváří se citový vztah i k sobě samému tzv. „sebecit“, který je v předškolním věku motivovaný egocentrismem. Dítě začíná chápat, co je dobré a co špatné, uvědomuje si, co smí a co nesmí, co je správné a co nesprávně, rozvíjí se etické cítění. U dítěte převažuje soulad mezi prožíváním a chováním, tzn. že to, co dítě právě „ted“ prožívá. Dítě je autentické nepředstírá veselí, když není veselé, výrazově se projevuje podle toho, co právě „ted“ cítí. Nedostatek zkušeností u dítěte způsobuje, že nemá pevné názory a lehce je mění pod vnějším vlivem, rozvíjející se kritičností. (J. Čížková, Přehled vývojové psychologie, vydal Univerzita Palackého v Olomouci, 1999, s. 75)

V předškolním věku je velmi důležitá pro rozvoj sebepojetí míra socializace v rámci širší společnosti a zdánlivým způsobem se zde uplatnit. Pro předškolní dítě začíná být důležité, jak vypadá. „Součástí dětské identity je tělové schéma, které má převážně vizuální charakter. Dítě ví jaké je, pozná se v zrcadle a orientuje se ve vlastním těle. Tělesné sebepojetí má svou funkční složku, která je dána schopností své tělo nejenom vnímat, ale také ovládat. Významnou složkou identity jsou všechny „role předškolního dítěte“, potvrzují dosažení určitého postavení, které se odrazí i v sebepojetí. Sebepojetí je vázáno na vlastní tělo, svoje vlastnosti, dovednosti a kompetence. Dítě se dokáže prezentovat různým způsobem, např. „jsem chytrý, hodný, umím jezdit na tříkolce.“

Aktuální sebepojetí je tedy typické svým důrazem na „vývoj“ a na „projevy“, které potvrzují, že dítě umí víc. Sebepojetí předškolního dítěte se projevuje i v představách o budoucím uplatnění, které nebývá realistické. Vlivem rozumové a citové nezralosti, je v předškolním věku dosud sebepojetí závislé na posuzování jiných osob. Mírou učitové akceptace, projeveného porozumění, verbálního a nonverbálního sdělení svých názorů a postojů k dítěti, se rodiče podílejí na utváření sebepojetí dítěte.

Mladší školní věk

Mladší školní věk vymezujeme časovým úsekem od 6 - 7 let do 11 let, kdy se začínají objevovat první známky pohlavního dospívání (prepubescence). K významným událostem v životě člověka patří již po celé generace nástup do školy. Setkáváme se s termíny školní zralost, připravenost, způsobilost, pohotovost apod. Neúspěchy a subjektivní trpké prožitky snižují sebehodnocení dítěte, působí nepříznivě na celý další rozvoj jeho osobnosti. Úspěch či neúspěch ovlivňují postavení dítěte v kolektivu.

Každé oslabení zdravotního stavu, odchylka v rozvoji tělesném i smyslovém, výrazný projev nerovnoměrného vývoje se mohou stát handicapem, jenž dítěti

znemožňuje držet krok s nároky, které na něj škola klade. U školsky nezpůsobitelného dítěte může konfrontace s požadavky školy vést ke ztrátě duševní rovnováhy, k narušení zdravého vývoje. Zvláště pro školní počátek platí známá zásada - alespoň jeden úspěch a radostný zážitek denně pro každého i toho nejslabšího žáka.

V oblasti sebepojetí je podstatné kladné sebehodnocení, které je pro duševní výkonnost i celkové zdraví dítěte velmi významné. Ve shodě se současným pojetím vývoje dítěte jako aktivní bytosti potvrzují autoři některých novějších studií, že dítě je socializováno nejen zvnějšku (rodiči, vrstevníky, učiteli ap.), ale do značné míry se socializuje samo. (Langmeier a Krejčířová; 1998, porovnáno s Čížková, 1999, s. 98)

Dětské sebepojetí, nejen v tomto období, je významným způsobem spoluurčováno názory, postoji a hodnocením jiných lidí, které dítě nekriticky akceptuje. Přibližně od sedmi let začíná být dítě schopné uvažovat o tom, co si o něm ostatní lidé myslí. Prožívání citového přijetí podporuje v dítěti sebedůvěru a posiluje jeho sebeúctu. Pro udržení přijatelné sebeúcty dítěte je důležitá skutečnost, že cítí se být pro někoho důležitým.

„Úspěšná seberealizace v zájmové činnosti dítě nejen rozvíjí a obohacuje osobnost dítěte, ale může být i vhodnou kompenzací výkonových či sociálních neúspěchů ve škole. Vždyť možnost seberealizace patří po celý život k nejsilnějším lidským potřebám“. (Čížková, 1999, s. 98,99) Významným prostředkem potvrzení vlastní hodnoty je výkon, který se v tomto smyslu stává součástí sebepojetí. V mladším a středním školním věku je osobní identita určována výsledky a schopnostmi svojí dovednosti. Erikson označil toto období jako fázi píle a snaživosti.

Zhodnocení vlastní školní úspěšnosti dítě opírá ve svém sebehodnocení o zkušenosti se srovnáním s druhými. Neopomenutelným faktorem pro utváření vlastního sebepojetí je pocit vědomí a sounáležitosti s vlastní rodinou. Vlastní identitu k rodině je pro dítě tak významná, že se příslušností k ní i definuje. Jeho sounáležitost s rodiči a sourozenci stvrzuje shodným příjmením, společným domovem, společnými zážitky apod.

Střední školní věk

Na toto období je tradičně pohlíženo jako na léta „bouří a stresů“, které provází přechod mezi dětstvím a dospělostí. Probíhající tělesné změny, které způsobují citový zmatek, vyvolávají nespokojenost se sebou samými a tím se jim snižuje i pocit sebedůvěry.

V tomto období se vytváří představa ideálního sebepojetí. Dle normy stanovené dospělými se dítě posuzuje pomocí srovnání s takovým ideálem, resp. normou. Vědomí rozdílu vlastního projevu a žádoucí úrovně chování motivuje dítě k úsilí o jeho dosažení, ale může působit i jako stresující faktor. Pokus se jej nedaří naplňovat,

dochází ke zhoršení sebedůvěry a sebeúcty. Rozdíl mezi skutečností a ideálem narůstá v průběhu středního školního věku.

Dítě středního školního věku již zná odpověď na to kým je a čím se vyznačuje, co je pro něj charakteristické, v čem se odlišuje od svých vrstevníků, uvědomuje si stálost své osobnosti a jedinečnost sebe sama.

1.11 Dílčí závěr

Závěrem této kapitoly bych uvedl, že sebehodnocení a ideál dětského já do značné míry předurčuje hodnotový systém, cíle a chování jeho samotného. Aby byl člověk v dnešním světě spokojen, musí mít pocit, že v tomto světě nezaniká, že se neztrácí sobě ani lidem. Člověk nemůže žít bez jistoty, že něco znamená, že jeho existence má smysl, důležitost a hodnotu. Je to především hodnocení sebe, co tak dalekosáhle ovlivňuje naší spokojenost a celý náš život. Sebehodnocení je jakýmsi centrem osobnosti člověka. Bez určité minimální úrovně pocitu vlastní hodnoty nemůže žít. Na vývoj a ustálení sebehodnocení má vliv jejich společenská role, jejich úspěchy či neúspěchy při studiu a spokojenost v osobním a rodinném životě.

2. Rodina

V této kapitole se zabývám vymezením základních pojmů. Vysvětluji pojem rodina, etapy v jejím vývoji a také definuji základní rozdíly mezi rodinou tradiční, moderní a postmoderní. Kapitola je zaměřena na současný trend snížení sňatečnosti a rodičovství. Rozebírám důvody, proč dnes mladí lidé volí místo manželství nesezdané soužití. Dále se zamýšlím nad rozvodovostí současné rodiny. Popisuji rozdíly mezi muži a ženami. Tato část práce je nazvaná Aspekt mužské a ženské role. Zabývám se rozdílností rolí, ale i narůstající emancipací, jež se dotkla rodin a partnerských vztahů.

2.1 Pojem rodina, etapy jejího vývoje

Rodina je malé společenství lidí spojených pokrevními a dalšími příbuzenskými vztahy, kde každý má svou roli.

Původ slova rodina v indoevropských jazycích ukazuje ekonomický základ. Po staletí ukazovaly vztahy v rodině k vlastnictví nikoli lásce. Řekové používali pro rodinu slovo „OIKOS“. Označovalo majetek. Tvořilo základ pro slovo ekonomie. Aristoteles říkal že rodina „OIKOS“, se stává z elementu mužského, ženského a služebného. Latina zavedla pojem „familia“. Toto označení převzali germánské jazyky jako označení pro rodinu. (Možný, 2006)

Rodinné soužití je systém, ve kterém nejsou lidé sami o sobě, nýbrž lidé ve vzájemných vztazích a interakcích. V rámci rodiny jsou rovněž zapojeny do širšího společenského systému. Rodina se vyvíjí v charakteristických životních cyklech (sňatek, narození dítěte, stěhování, syndrom opuštěného hnízda atd.). Je možné rozlišit rodinu úplnou, která je v základní podobě tvořena oběma rodiči a jejich dítětem, nebo více dětmi, rodinu neúplnou, kde s dítětem zůstává jen jeden z rodičů, rodinu smíšenou, v níž jsou děti vychovávány nevlastními rodiči a rodinu institucionální, v níž se skupiny dospělých starají o skupiny dětí.

Rodina je nejmenší jednotkou všech známých společností. Předpokládá se tak, že existovala již v době kamenné. Bylo dokázáno, že i ve společnosti, v níž lidé nevěděli, kdo je biologickým otcem dítěte (obyvatelé Trobriandských ostrovů na začátku dvacátého století věřili, že žena počne dítě poté, co ve spánku obcovala s duchem), žijí v rodinách, ve kterých má jistý muž (např. matčin strýc) úlohu otce dítěte a žena úlohu matky.

Rodiny je možné dělit:

- **Zdravé a optimální rodiny** – má-li rodina zvládnout napětí mezi volbou a potřebami skupiny. Členové rodiny jsou si vědomi, že lidské potřeby lze uspokojovat jen ve skupině, ve vzájemných vztazích a interakcích.

Spokojenost jednoho člena závisí na spokojenosti druhých. Rodiče netrvají na jediném vysvětlení, připouštějí varianty. Uvnitř rodiny jsou jasné generační hranice. Je zřejmé ke komu kdo mluví, komu je adresováno sdělení a v jakém vztahu jsou adresát a udělovatel. Je zde jasná hierarchie, přičemž řízení je v rukou rodičů. Mají stejnou moc a stejné slovo. Každý zodpovídá za svoje myšlenky, pocity a jednání. V optimálních rodinách mají radost potěšení ze vzájemných interakcí. Rodiče dokáží přijímat růst dětí i jejich odchod, akceptovat změny, stárnout.

- **Průměrné až dysfunkční rodiny** jsou nejpočetnější skupinou. Rodiče se zabývají kontrolou a inhibováním sebe, partnera a dětí. Převládají tvrdá pravidla interakce v rodině. Při porušení pravidel je jedinec usměřňován direktivně. Užívá se negativních sdělení a kritiky. Rodičovská koalice není zcela rovnoprávná, ani bezkonfliktní. Vždy jeden rodič dominuje a jeden se podrobuje. Existence nepříjemných citů. Pocity prohry pokoření. Někteří členové jsou v krizových situacích zvýšeně náchylní k poruchovému chování, neuroticismu. Tyto rodiny jsou výrazně neflexibilní, nediferencované a neefektivní. (více viz. Plaňava, s. 54-56)

Znakem funkčnosti soužití je spíše rozdělení činností v domácnosti, kdy žena dělá většinu prací a muž pomáhá, v dysfunkčních rodinách mívá žena na bedrech vše. Rozdělení „půl na půl“ výrazně nerozlišilo funkční páry od dysfunkčních, bývá častější tehdy, je-li manželství vydařené.

2.2 Role a postavení muže a ženy současné rodiny, vliv tradice

Konfucius byl již před dvaceti pěti stoletími přesvědčen, že by přibylo štěstí a prosperity, kdyby se každý choval řádně ve svém rodinném životě.

Také nejstarší dochované spisy (Rgvéd), napsané někdy v druhém tisíciletí před naším letopočtem, věnují důležitost rodině. Rodina ve svých funkcích i základní struktuře ve svém dnešním stavu neliší významně od toho jak vypadala na počátku naší civilizace. Povaha moci, osídlení a nerovnosti, povaha práce, to vše procházelo revolučními změnami i dále. Ale tatínek, maminka a děti? Rodina působí a dále bude působit jako významný stabilizující prvek.

Se zánikem feudalismu a počínající industrializací se mění rodinné právo. Příbuzenská rodina se rozpadá, kdysi silné domácí společenství ztrácí svoje funkce. V 17. a 18. století domácnost přestává být místem zaměstnání. Moc patriarchální hlavy upadá. Vynořuje se nukleární rodina jako ideální typ s mužem, který rodinu ekonomicky a sociálně zajišťuje. Ženou, která se stará o domácnost. Na místo rodičů sjednávaných manželství nastupuje individualizovaný sňatkový trh.

T. G. Masaryk (1850-1937) napsal: „V 19. století docházelo k poddanství žen jejich ekonomickou a právní závislostí na manželovi. Základním agentem útlaku byl

manžel, základní dimenzí nerovnosti nerovnost manželského páru. Instrument osvobození spatřoval v otevření světa práce ženám, placené práce mimo domácnost. Duch liberalizace nesl i myšlenky lidské rovnosti“. (Možný, 2006, s. 41)

„Dělnické ženy se nacházely v jiném postavení. Nepotřebovaly se prolomit do světa práce. Procházely placeným zaměstnáním v továrnách. Bojovaly s nestabilitou dělnické rodiny, zvyšované pracovní úrazovostí, sociální nestabilitou, ztrátou náboženské víry, alkoholismem a rozpadem sociální kontroly. Osvobození od manžela neotvíralo žádnou pozitivní volbu. Instituce rodiny tak zůstávala starým a dobrým osvědčeným nástrojem ekonomického bezpečí“. (Možný, 2006, s. 42)

Dle písemných pramenů je mnohem častěji užíván pojem domácnost, neboť zahrnuje veškeré členy rodiny, také čeleď, jedním slovem ti co společně stolují. Toto označení je zasazeno do období před průmyslovou revolucí.

V druhé polovině 20. století vznikají tendence k rovnoprávné pozici ženy a muže. Je definována různorodostí rodinných forem. Vzestupem rozvodovosti a opakovaných manželství. Dochází k hluboké změně v mužské a ženské roli. Vzestup nesezdaných soužití před, po i místo manželství. Kritika rodiny prokázala, že instituce, která byla považována za snad nejstabilnější výtvar naší civilizace, se nejméně od konce první světové války podstatně změnila a dále mění. A nejedná se jen o změny malé, ale o změny ve svých nejzákladnějších znacích, které jsou více rozeznatelné právě v druhé polovině dvacátého století.

Tradiční rodina

Tradiční rodina se vyznačuje i tím, že mnohem více než moderní sloužila jako ekonomická jednotka. Přispívala ke stabilitě tím společnosti, tím že výběr partnera nebyl v rukou těch, kdož zakládali rodiny v novém pokolení, nýbrž v rukou jejich rodičů. Ti rozhodovali, zda nový partner je vhodný z hlediska zachování společenského postavení rodiny, jejího majetku a kulturního habitu.

V tradičním přístupu docházelo k oddalování věku sňatku a restrikcí přístupu k manželství pro některé sociální skupiny. Mladé páry nesměly uzavřít sňatek, dokud nebyly ekonomicky nezávislé, nebyly schopny založit svoji domácnost a hospodařit bez podpory rodičů a příbuzných. Dívky musely mít věno, chlapi příjem, kterým by užívali ženu a děti. Věk sňatku stoupal a dívky se vdávali až daleko za věkem svojí plodnosti. Z vlastního rozhodnutí nemohli uzavřít sňatek služky a sluhové, pro poddané venkovany platilo, že se nesmějí ženit či vdát bez souhlasu vrchnosti. (více viz. Možný, 2006, s. 151)

Za úvahu stojí přiblížit Křesťanství pojímalo manželství jako instituci, která je těmi, kdož byli jednou sezdáni, nezrušitelná. Rodinu křesťanskou jednou založenou se považovalo za doživotní. Za trvalost rodiny ručila náboženská víra svoji autoritou:

„Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj“. Transcendentní garance svazku slábne a mizí. Na její místo nastoupil prvek prchavý - láska, založená na sexuální přitažlivosti.

Moderní rodina

Moderní rodina se oproti tradiční soustředí kromě ekonomického dědictví i na vztahy mezi členy rodiny a na získávání vzdělání. Začíná se objevovat v průběhu 19. století a je úzce spojená se svobodnou volbou partnera. Autoritou jsou oba rodiče, funkčně segregovaní. Motorem společenského života a dynamického růstu je nelítostná konkurence. Otevřel se pramen nelítostné jedinečné energie, kterou byl nasycen modernizační proces. Koncem dvacátého století v západních společnostech končí a s ním i moderní rodina.

Výrazným zaměřením na vztahy je charakteristický přechod od moderní k **rodině postmoderní**. Nabírají jinou hodnotu, před uspokojením všech členů rodiny se upřednostňuje individuální štěstí.

Ekonomický život, kdysi stimulovaný nukleární rodinou se ocitá na konci cesty. Porodnost všude v západních společnostech klesá, pohybuje se pod mírou potřebnou k reprodukci obyvatel. „Tržní model předpokládá společnost bez rodiny, bez manželství. Každý musí být samostatný, svobodný, aby mohl vyhovět požadavkům trhu a zajistit si ekonomickou existenci. Subjektem trhu je osamělý jedinec, jemuž nebrání v činnosti partnerské, manželské či rodinné vztahy. Tzn, že tržní společnost je také společností bez dětí. Jedinou možností je, aby vyrůstaly u mobilních, samostatně je vychovávajících otců a matek“, píše Beck. (2004, s. 190)

Doba pozdní modernity skutečně nemá moc ráda děti. Stále větší počet žen a mužů prožije svůj život bez zážitku rodičovství. Společnosti dnešní doby uvízly ve smyčce posilující se zpětné vazby: čím méně se ve společnosti rodí dětí, tím jsou vzácnější - tím větších společenských oprávnění se jim dostává a tím jsou nákladnější. Čím jsou ale děti nákladnější, tím méně si jich člověk může dovolit a tím méně se jich tedy ve společnosti rodí. Není možné přehlížet fakt, že tím, jak se zúžil prostor reprodukčního chování v sociálním prostoru, nabývají na legitimitě a na významu jiné typy domácností od nesezdaného soužití a sezdaného soužití, až po soužití homosexuálů a rodiny lesbiček s adoptovaným dítětem. S tím či oním můžeme souhlasit či nesouhlasit, nemůžeme to však nevidět. (Možný, 2006, s. 25)

Domácnosti tvořené mužem a ženou, spojených manželským slibem, a jejich dětmi (což se tradičně chápe jako rodina) tvoří dnes v Evropě jen asi čtvrtinu ze všech domácností. Přímo v České republice do tohoto typického modelu rodiny zapadají dvě třetiny domácností. Poklesla především ekonomická síla tlaku na udržení rodiny. Většina dnešní populace v ČR se drží tradičního modelu stabilní rodiny se dvěma dětmi.

Od prvobytně pospolné společnosti se vytvářely různé formace partnerství a rodiny. Tyto jednotlivé formace se vlivem historických, místních, společenských tlaků měnily a postupně transformovaly až do dnešní podoby. Největší změny zasáhly rodinné uspořádání v druhé polovině minulého století. Tradiční rodina, která dříve fungovala hlavně také jako ekonomická jednotka, se přetransformovala do rodiny moderní. Ta se zaměřovala zejména na vzájemné vztahy členů rodiny. Postmoderní rodina je už charakterická štěstím jednotlivce.

Rodina a partnerství ve smyslu budování dlouhodobého vztahu s přáním založit v budoucnu rodinu, zaujímá v životě mladých lidí významné místo. Rodina v níž mladí lidé vyrůstají, podstatným způsobem působí na jejich budoucí postoje a názory týkající se výběru partnera.

2.3 Rodičovství

Od narození prvního dítěte zůstává rodičovství organizačním principem životního cyklu rodiny. S vynálezem antikoncepce, jež dává ženě do rukou suverénní rozhodnutí o tom, zda, kdy a kolik bude mít dětí, má pro lidstvo epochální význam.

Změny ve vztahu k rodičovství a možnost je účinně plánovat i vyloučit se promítly do sociálního makroprostoru i dovnitř rodiny. (Možný, 2006, s. 127) Status ženy je silně spjat s **mateřstvím**. Přerušování těhotenství, vystavuje ženu silným kulturním tlakům, které se tradičně staví odmítavě na odmítnutí mateřství. Křesťanská kultura je to dokonce tlak smrtelného hříchu. U žen se upřednostňuje v případě, že chce budovat kariéru, získání určitého postavení ještě před narozením dítěte.

Rodičovství má pro každého člověka větší význam než uzavření manželství. Manželství lze rozvodem ukončit, rodičovský vztah trvá prakticky až do úmrtí jednoho z obou účastníků vztahu. Odchodem (odstěhováním) rodiče nebo dítěte z rodiny se vzájemný vztah oslabí, zřídka zanikne. Nejvyšší důležitost pro případné narození dítěte přikládají mladí lidé ekonomickému a „formálnímu“ zajištění domácnosti. Za nejdůležitější okolnost považují mladí lidé dosažení plnoletosti a ekonomické samostatnosti. Dále uvádějí potřebu vlastního bytu (94 %), finance (83 %), partnerské a rodinné zázemí (32 %), zaměstnání (30%). (více viz. Fialová, Hamplová, Kučera, Vymětalová, 1997, s. 57)

Období péče o malé dítě překlenuje mateřská dovolená rozšířená z původních 4 měsíců (polovina minulého století) na dnešní 4 roky. Po ní se matka vrací ke svému zaměstnání. Jak dlouho má být matka s dítětem doma, aby jej nepoškodilo, od jakého věku a do jaké míry je nahraditelná někým jiným. Dle výzkumu se zjistilo, že pokud matka má své zaměstnání ráda, dítě vidí její zaměstnání jako součást normálního životního stylu rodiny. Zaměstnání matky a pobyt ve školce jeho vývoj ani nestimuluje ani neretarduje.

U dětí ve školním věku, které mají zaměstnány oba rodiče a musejí se do jejich návratu starat sami o sebe (self - care children, u nás děti s klíčkem na krku) nebyly zjištěny s porovnáním s dětmi, na které někdo doma čeká, žádné rozdíly v sociálním a psychickém fungování. Uvažovalo se o zastoupení matky v **domácnosti otcem**, tzv. Skandinávský model. Ten klade důraz nato, aby byly nahrazeny mateřské dávky dávkami rodičovskými, které může pobírat i otec.

2.4 Rozdíly mezi mužem a ženou

Rozdíly jsou a trvají. Nelze však přehlédnout jejich zmenšování od vnějších znaků jako jsou vizáž a oblékání, až po chování a hodnotové preference. Takzvané tradiční rodové charakteristiky difference se během posledních několika desetiletí pozměnily, což nemusí znamenat, že zmizely, či zmizí. (I. Plaňava, s. 107)

L.B. Feldman (Walsh, ed.. 1982, s. 354) chápe pojem sexuální role jako kulturou očekávaná očekávání (normy) vhodných či žádoucích postojů i chování pro muže a pro ženy. Anebo též nevhodných, nežádoucích, případně zakazovaných. „Ženě stačí poznat jediného muže, aby rozuměla všem. Muž však může znát všechny ženy a neporozumí ani jedné“. (Helen Rowland)

Aspekt mužské role

Historicky měl muž jednu z hlavních rolí a tou byl lovec. Vzdaloval se daleko od svého obydlí za účelem úlovku. Tato úloha měla vliv na rozvoj jeho orientační schopnosti, způsob lovu na kombinační schopnosti. Další jeho úloha byla reprodukční. Zajistit zachování rodu, mít jednu, nebo více žen a s ní, či jimi zplodit potomky. Od pradávna však musel svůj kmen chránit proti divokým šelmám, toulavým lovcům, jež prahly po snadné kořisti a partnerce a v neposlední míře před nájezdy kočovných kmenů. V dnešním moderním světě tyto původní role. Hluboko v podvědomí však zůstaly.

V současné průměrné české zdravé rodině je stanovena dělba domácích prací. Stále však zůstává většinu povinností na ženě. Kořeny můžeme spatřovat v odlišném postoji ve výchově dívek a chlapců. Tato odlišnost také pramení z jakých rodin partneri pochází a k jakým byli vychovávaní.

Často zůstává zakořeněná mužská moudrost, hraničící s ješitností, kdy pánové dělí sled prací na ženské a na mužské. Snad ze zásady by nešli, vyšivali, k žehlení se taví okrajově. Také vaření zatím z velké části zůstává doménou žen. Než by umyli okna, to radši půjdou spravovat auto, zryjí zahradu. Opět jde vidět, že mají sklon k „maskulitě“ a s ní související práce, jež vyžadují fyzickou náročnost. Běžně muži chodí s košem, nakupují, vysávají.

Hlavním úkolem mužů dnešní doby je přebírání zodpovědnosti za ekonomický chod rodiny, vydělávat peníze. Je zajímavé, že výzkumy ukázaly, že ve většině rodin

drží v ruce kasičku žena. Případná ztráta zaměstnání v sobě nese rizikový faktor poklesu sebevědomí, neboť muž se cítí „jako živitel rodiny“.

S rozvojem feministicky laděných postojů a vzdálení se hodnotám tradiční rodiny, bylo umožněno ženám zapojit se do pracovního procesu. Leckteré ženy zauímají vysoká postavení ve firmách. Muži tedy ztrácí původně dominantní úlohu živitele, menší dávku sociální prestiže a dominance. Dochází k spolurozhodování v rodině, poskytování si poskytování vzájemné emoční podpory a při řešení konfliktů.

Otcovské chování je diktováno sociálním tlakem přisuzovaným společnosti otcovské roli. Muži, kteří pečují o dítě sami projevují spontánně chování blízké mateřskému. Otcové jsou méně vystaveni dětské řeči, mají méně společných zážitků, méně vědí, co bezprostředně děti prožily, co je ovlivnilo. Otcové tím, že děti při hrách častěji pošťuchují, narušují jejich rovnováhu, nutí je přizpůsobovat se novým situacím a reagovat na obtíže. (více viz. Labrell, 1992, Šulová, 2004, s. 146)

Otec se projevuje jako významný fenomén pro přijetí pohlavní identity pohlaví. V posledních letech je zkoumán vliv otce na kognitivní, socio-afektivní a pohlavní vývoj dítěte. Výzkumy ukázaly, že otec projevuje specifické verbální i neverbální komunikační chování, ovlivňuje jazykový vývoj obecně, ovlivňuje vývoj pohlavní identity, způsob interakčního chování dítěte. Společným rysem otcovské i mateřské mluvy je přizpůsobování rostoucím řečovým schopnostem dítěte. „Otec je pro dítě náročnějším konverzačním partnerem. Otec užívá méně rekvantovaných slov v hovoru s dítětem. Otcové nepotvrzují či nevyžadují objasnění výroků svých dětí tak často jako matky, a konverzace tedy často skončí“. (Mannle Tomasello, 1987, srov. Šulová, 2004, s. 146)

Pro dítě to znamená, že musí vynaložit větší úsilí na udržení rozhovoru se svým otcem než s matkou. Hra otce s malým dítětem je více živá, dovádivá, vzrušivá. Otec má tendenci ke hrám fyzickým, k typům her „rough - and - tumble“ (pranice, vochlování), matky naopak ke hrám distálním, konvenčním a k užívání hraček. Otcové volí strategii podpory, podporují nezávislost, růst autonomie, odmítnutím pomoci a tlakem na dítě je ne přímo nutí, aby hledalo řešení samo. (Šulová, 2004, s. 144)

Od mužů se očekává, případně připouští, jsou-li:

- ambiciózní, soutěživí, podnikaví, průbojní, orientovaní na svět,
- klidní, stabilní, realističtí,
- silní a vyhranění, houževnatí a neústupní, rázní,
- agresivní, siláčtí, dominantní, objektivní, logičtí,
- nezávislí, spoléhající na sebe,
- drsní, strozí, krutí,
- autokratičtí, rigidní a arogantní.

Ženy od mužů oceňují, jsou-li dobrými otci, mají-li dobrou povahu, záleží jim na rodině, spolehlivost, inteligenci, že pomáhají v rodině při domácích pracích, mají-li smysl pro humor a pevný charakter, spolehlivé se smyslem pro humor a pevný charakter. Věrnost a pěkné vzevření v hodnotovém žebříčku jsou až na posledním místě. (Plaňava, s. 109)

Co ženy svým mužům mají za zlé? Že jsou necitliví, mají sklon k nevěře, sklon k alkoholu, ponižují, jsou nespolehliví, sobečtí, hádaví, bijí partnerku, zanedbávají děti, žárlí, málomluvní, doma nepomáhají, profesně angažovaní, věnují se svým koníčkům, nemají zájem o sex, jsou lakotní, líní a přecitlivělí.

F. I. Nye ve studii Volba, směna a rodina (1979) vysvětluje skutečnost, že muži vyhledávají sex usilovněji než ženy. Jsou ochotny za něj platit. Je pro muže výnosnější. Péče o děti leží na bedrech ženy. Nechtěné těhotenství je spojené s náklady. Prevenci těhotenství dnes ženy řeší antikoncepcí, jež je spojena opět s náklady na bedrech ženy. Slast ze sexuálního styku je vesměs pro muže jistější, orgasmus je pro muže jistý, ženy zažívají ze sexu frustraci. Racionální přístup muže k sexu, musí nevyváženou situaci ženě nabídnout perspektivu sňatku, jež v sobě zahrnuje budoucí redistribuci příjmu v páru v její prospěch. (Možný, 2006, s. 73)

V dnešní době zaznívá ohlas, že se ztrácí postavení mužů a slábne jejich role. Čím dál častěji se u mužů projevují znaky „feminity“, jsou zjemnělí. Dominantní postavení v rodině zaujímá žena. Na běžný dotaz kolegů v práci muž odpoví „nemůžu až co řekne žena“. Tento proces s sebou přináší první negativní důsledky: z chlapců, které vychovávají dominantní matky, se často stávají podřízení, submisivní muži s celou škálou duševních poruch.

Aspekt ženské role

Historické postavení statutu ženy nebylo nikdy příznivé. Žena se nevzdalovala od tábořiště, sbírala plody k obživě svého rodu, s tím souvisí i způsob zaměření očního vidění na detail. Ženy rozvíjely svoje komunikační schopnosti, z níž plyne ženina mnohomluvnost. Vyráběla oděvy, zde pramenil původ domácích prací. Největší úlohou ženy bylo plodit potomstvo. Žena byla symbolem plodnosti a vývojem doby sexuální artikl. Kvůli ženám se vedli války, ty byly následně znásilňovány a zotročeny. Jsou země, kde i v dnešní době může muž ženu beztrestně zabít, zapudit. Žena byla odedávna i zdrojem umění a krásna.

Se změnou postavení žen v tradiční rodině a v souvislosti s emancipací žen, došlo k změně rozložení rolí v rodině mezi mužem a ženou. Měšťanský model rodiny, který vznikl na přelomu 18. a 19. století, přinesl přesně vymezené role muže-živitele a ženy-pečovatelky, se začal posupně vytrácet. Došlo k zapojení žen do trhu práce. Ten s sebou přinesl napětí do rodin, kdy muž začal ztrácet výsadní postavení živitele rodiny. Ženy se domů vrací z pracovního cyklu stejně znavení jako muži, ale většina

domácích prací zůstává pouze na jejich bedrech „nastupují na druhou směnu“. Snaha dnešní společnosti je odstranit nerovnost pohlaví, tak aby i ženy měli rovné podmínky pro svůj profesní a osobní růst ve společnosti.

Co se týče péče o malé děti, ta leží převážně na bedrech žen, které jim vaří, oblékají a pečují o ně v nemoci. Otcové si hlavně s dětmi hrají a často jim také pomáhají s domácími úkoly do školy - ať již zde mají hlavní odpovědnost, nebo se o ni dělí s matkou dítěte. Muži uznávají rozhodující podíl žen na péči o rodinu a domácnost, avšak ti muži, kteří se do dělby práce zapojují, mají většinou představu, že jejich podíl je vyšší, než si to o nich myslí jejich ženy.

Matky hovoří se svými dětmi více než otcové. Matky mají sklon ukázat řešení na žádost dítěte. Specifická role matky tkví v poskytnutí pocitu bezpečí a vyhýbání se destabilizaci již získaných dovedností při stálé stimulaci dítěte. Matky s dětmi více hovoří, víc děti chovají a usmívají se na ně delší dobu než otcové. (Šulová, 2004, s. 144)

Od žen se očekává, případně připouští, jsou-li:

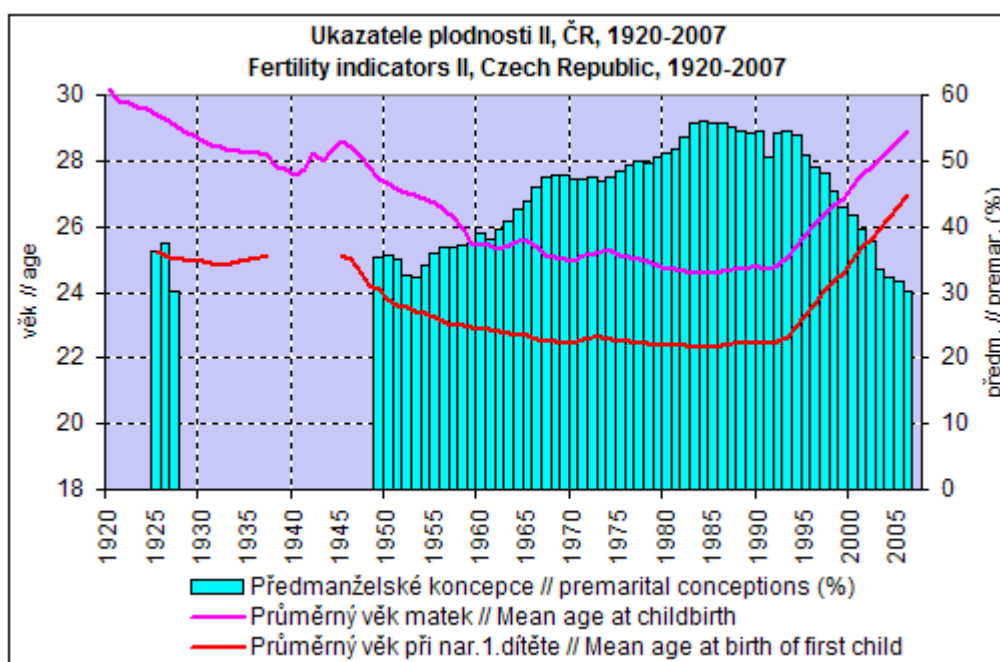
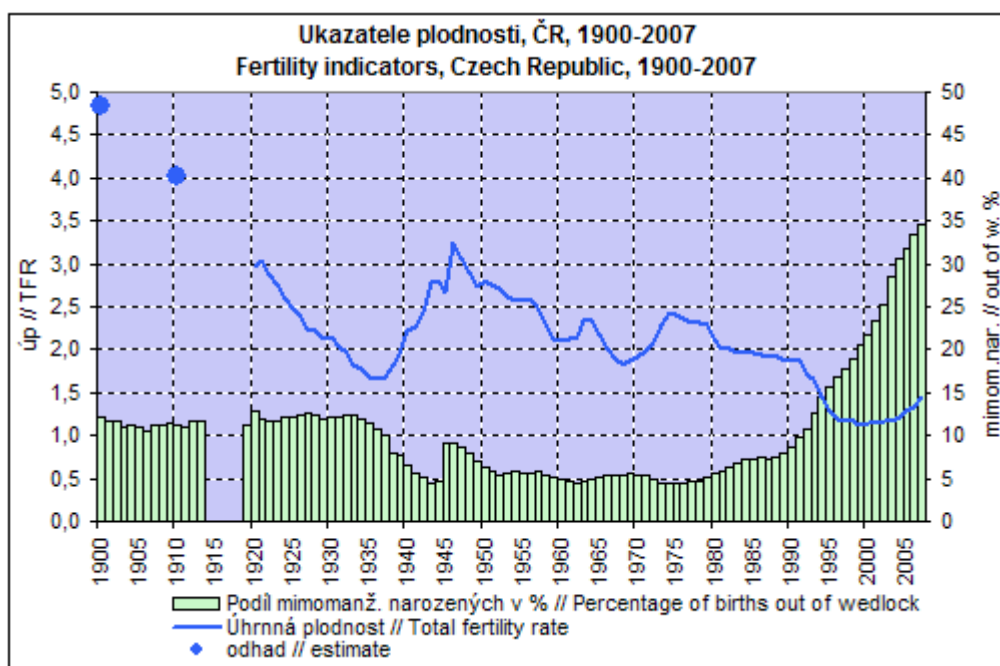
- orientované na domov a děti,
- vřelé, laskavé a jemné,
- uvědomují si pocity druhých lidí, jsou-li ohleduplné, taktní, soucitné,
- náladová, přecitlivělá, temperamentní, vzrušitelné, emocionální, subjektivní,
- nelogické, stěžující si, hašteřivé,
- slabé, bezmocné, křehké, emočně zranitelné,
- submisivní, povolné, závislé.

Co muži oceňují u žen? Největší váhu přiřkládají tomu, jsou-li dobrými matkami, hospodyněmi, mají-li dobrou povahu, jsou-li společenské, pracovitě, inteligentní, zaměřené na rodinu, spolehlivé se smyslem pro humor a pevný charakter. Zajímavé je, že až na posledních místech zůstává pěkný vzhled a věrnost. Co muži svým manželkám nejčastěji vytýkají? Že mlčí, je hádavá, tvrdohlavá, přecitlivělá, zanedbává domácnost, má sklony k nevěře, ponižuje, je příliš zaměřená na děti, nemá zájem o sex, je necitlivá, profesně se angažuje, má sklon k alkoholu, příliš žárlí, je sobecká, moc utrácí, hloupě uvažuje. (více viz Plaňava, s. 110)

Dnešní postavení ženy ve společnosti umožňuje ženám přístup ke vzdělání. Ženy jsou často vzdělanější než jejich partneři a také se věnují své kariéře. Oblast sexu již pro ně není tabu. Dokáží otevřeně mluvit o svých touhách, pocitech a více od partnera očekávají. Ženy si našly novou úlohu v současné společnosti a přenášejí ji do vztahů, což nutí muže k novému hledání svých pozic a hodnot.

Ukazatelé plodnosti I a II v letech 1900 – 2007 Viz obrázek č. 1

Obrázek č. 1 - Ukazatele plodnosti I a II v letech 1900 – 2007

Pramen: www.csucz.cz

Dílčí závěr

Když shrnu tuto kapitolu, muži často očekávají, že ženy budou jednat jako muži. Ženy očekávají od svých mužů pochopení a zatím stále často finanční podporu. Pro muže je stále důležitý vzhled ženy, ženám více imponují tolerantní a empatictí muži s pevnými charakterními vlastnostmi. Muži často při řešení domácích sporů hledají řešení, ženy hledají pouze porozumění a pozornost.

Od příjmu muže se v této době odvíjí životní úroveň celé rodiny. Pro ženu jsou důležité právní záruky, že ji muž neopustí, nebo že to bude mít alespoň maximálně ztížené. Je pro ni rovněž významné, aby ji v tomto období poskytovala ochranu i společnost a aby v případě, že ji partner přeci jen opustí, měla nárok na výživné. Důraz žen na finanční jistoty jistě souvisí i s faktem, že mají v průměru nižší platy. Stále zůstává ženina role plodit potomstvo a vychovávat svoje děti, jak ve většině případů po rozvodu bývá. Nejen že zůstala starost o domácnost, ale přibila i povinnost chodit do zaměstnání. Role ženy a muže se navzájem doplňují. Je nesmyslné tyto rozdíly stírat, nebo násilně potlačovat, nevidím ale ani nic divného na tom, když si partneři některé povinnosti, vyplývající z tradiční role ženy a muže, prohodí. Rozhodně došlo k větší samostatnosti dnešních žen.

2.5 Nesezdané soužití

Dosavadní průzkumy ukázaly, že česká společnost vnímá manželství dvěma způsoby. Za prvé že důvodem uzavření sňatku je narození dítěte (MR 99:82 %) a za druhé prisuzoval manželství etickou a morální hodnotu. Dále vyplývá, že manželství má smysl, aby se lidé brali, i když neplánují děti. Většina párů jež do manželství vstoupilo, má přesvědčení, že „nesezdané soužití“ není správná forma (46 %).

Přes tradiční uspořádání rodiny a manželský svazek narůstá ve společnosti tolerance vůči nesezdanému soužití a dalším formám partnerského života. Přijatelným se stávají oba základní typy nesezdaného soužití: společné bydlení před sňatkem i trvalé soužití bez oddacího listu. Mezi alternativní životní způsoby je možné řadit také osamělé mateřství, tedy záměrné porození a výchovu dítěte svobodnou matkou, která se nechce vázat trvalým vztahem k muži. (Fialová, Hamplová, Kučera, Vymětalová, 1997, s. 24)

Trvalé nesezdané soužití je vlastně popřením tradičního manželského svazku, zatímco společné soužití před svatbou je spíše formou chození a poznávání, které je umožněno volnějším normami v oblasti sexuálního chování. Výzkumy uvádí, že 90 % mladých lidí chce do manželství vstoupit, byť poté, až si s životem partnerem vyzkouší. Nesezdané soužití mladí lidé chápou spíš jako přechodný stav „chození“ před manželstvím a celoživotně nesezdané manželství nepředstavuje rozšířený ideál. Není před svatbou tak rozšířené, jak by odpovídalo přání mladých lidí. (Fialová, Hamplová, Kučera, Vymětalová, 1997, s. 68)

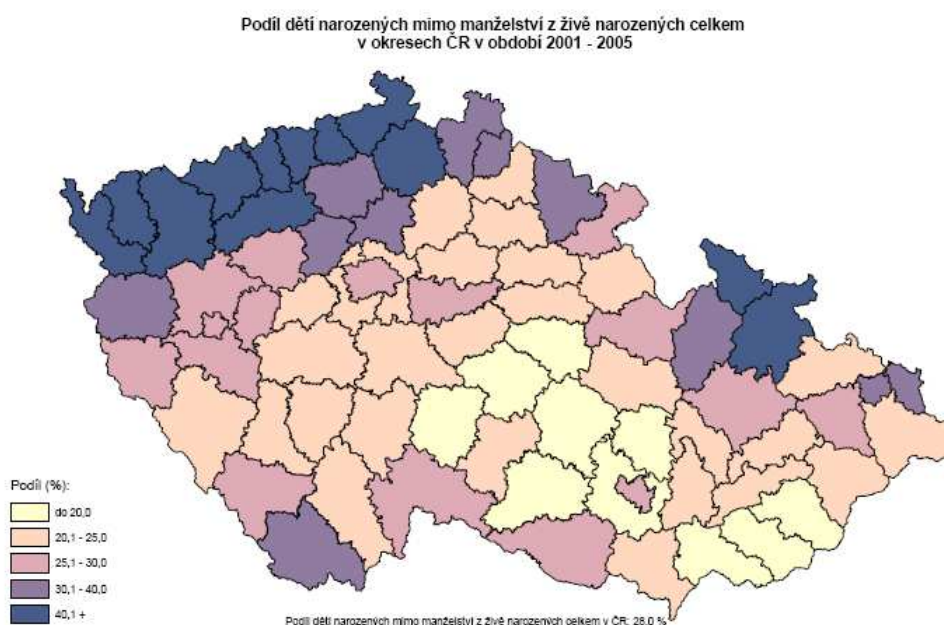
Obě varianty nesezdaného soužití lidé volí kvůli možnosti snadného rozchodu. Lidé preferující celoživotní soužití na něm nejvíce oceňovali, že jim poskytuje nezávislost, zatímco ti kteří je chápali jen jako přechodný stav doufali, že v něm mnohem lépe poznají partnera jako budoucího manžela a vyzkouší pevnost vzájemného vztahu. Sňatku bez zkoušky dávají přednost věřící, mírnější lidé a ti co nevítají změny. Nesezdané soužití naopak volí lidé rozhodnější. Nesezdané soužití dle výsledků

výzkumů mezi současnými mladými lidmi lze považovat za významného konkurenta manželství. (Fialová, Hamplová, Kučera, Vymětalová, 1997, s. 70)

Ženy, které žily bez stálého partnera, či ženy preferující nesezdané soužití by chtěly jedno dítě. Ukazuje se, že podmínkou k tomu, aby se partnerský vztah změnil v nesezdané soužití, je pro většinu mladých lidí možnost bydlet samostatně. (Možný, 2006, s. 127) Z výzkumu vyplynul fakt, že z respondentů, jež měli stálého partnera uvedlo 80 % úmysl se svým partnerem uzavřít sňatek. Vypadalo to tak, že berou své partnerství vážně a jako přípravu a manželství. Ukázal se však opak. To zda lidé dospěli k úmyslu uzavřít se svým partnerem sňatek, záviselo pouze na délce partnerského vztahu a nedostatečné příjmy.

V následujícím grafu je uveden počet dětí narozených mimo manželství

Graf č. 1 – Podíl dětí narozených mimo manželství v období 2001-2005

Dílčí závěr

Proč mladí lidé preferují nesezdané soužití? Nejsou si zcela jisti, zda jejich partner je ten pravý. Dokud nemají děti, připadá jim manželství zbytečné a dokonce omezující.

Nesezdané soužití není ani celoživotní strategií, ani náhražkou manželství, přestože tak bývá označováno. Dá se nazvat, že jde o formu párového soužití, které navazuje na „chození“ jako období vzájemného poznání a posunuje do jiné polohy. Nesezdané soužití se tak stává společností, ale i rodinou tolerovanou formou předmanželského stádia života.

Třebaže tato forma „volných svazků“ není okrajovou záležitostí, jejich podíl je v obecném povědomí zveličen a že jich zatím není tolik, aby je bylo možné považovat za nastupující náhradu manželských vztahů.

2.6 Rozvod jako jedna z forem rozpadu rodiny

Velká proměnlivost norem a vzorců chování v souvislosti s rozpadem manželství je doložena i historicky. Většinou platí, že jiné normy jsou pro muže a jiné pro ženy. Starý zákon sankcionoval nevěru ženy jejím ukamenováním. Mírnějším řešením bylo prodej, nebo podstoupení ženy jinému muži, její zapuzení.

Koncil tridentský v roce 1563 pevně a legálně prohlásil manželství za svátost a přísnou monogamii za povinnost. Kanonické právo katolické církve u nás vytvářelo dominantní právní rámec manželství a rodinného chování. Je orientováno na stabilitu a posvátnost manželského svazku, garantované „Boží vůlí“. Tato nerozlučitelnost manželství byla v katolickém kanonickém právu změkčována a obcházena institucí „neplatnosti manželství“ a institucí „rozvodu od stolu a lože“, mohl být udělen dispens.

Od roku 1869 i po rozhodnutí soudu mohlo dojít u katolíku k rozvodu od stolu a lože. Díky tomu došlo k opatření o výživném a zprošťoval od „manželských povinností“. Manželský svazek v logice o nerozlučitelnosti a opírající se o Boha, i po rozvodu dále trval. (Možný, 2006, s. 2006)

U nás je dnes jediným právním prostředkem zániku manželství za života manželů rozvod. Goode (1956) uvádí další způsoby ukončení anebo dlouhodobé přerušování:

- opuštění rodiny jedním z partnerů,
- rodina vyprázdněné skořápky (empty shell family), vznik situace, kdy pár spolu bydlí, ale neposkytuje si emocionální podporu,
- dlouhodobá nepřítomnost jednoho z manželů pro jeho uvěznění, emigraci, bojující v armádě,
- zánik některé z hlavních funkcí manželství pro fyzickou, emocionální anebo mentální patologii jednoho z partnerů.

Jestliže krize manželského páru nějak zasahuje a ovlivňuje plnění základních funkcí soužití v rodině - od funkce pečovatelsko- výchovné, rekreační až po intimitu a osobní autonomii, pak lze očekávat propojení manželské krize s krizí soužití v rodině jako celku. (Plaňava, s. 150)

Rozvod je složitý etický, právní a společenský problém, který přesahuje z oblasti rodinného práva i do dalších oblastí. Dotýká se nejen života manželů a jejich majetkových poměrů, ale též dětí, které případně manželé mají. Rozhodnutí o rozvodu

může být vydáno až poté, co soud rozhodne o tom, komu budou svěřeny do péče a jak s nimi bude upraven styk pro druhého rodiče.

Dle současných statistik podávají žádost o rozvod manželství častěji ženy než muži a též v prvním desetiletí soužití je nejnáročnějším i nejohroženějším obdobím manželství. Můžeme rozčlenit na 4 etapy, které se nezřídka prolínají, může se stát, že jeden z partnerů je ve stejném čase v jedné etapě, kdežto druhý v jiné.

1. etapa: protahovaná manželská krize s narůstajícím rozvodovým potenciálem. Je o tzv. předehtu, po které může, ale i nemusí následovat rozvodové rozhodnutí. Dochází k poklesu intimity, stereotypy manželských hádek, déletrvajícím nepřátelské mlčení. Objevuje se manévrování s dětmi.
2. etapa: rozvodové rozhodnutí. Kognitivně-emoční bilancování manželství, oba usilují o změnu, přičemž každý má na mysli jinou. Jeden se kloní k rozvodu, druhý jej odmítá. Dochází k zatahování okolí do procesu rozhodování, snaha obhájit se.
3. etapa: rozvodové jednání. Tlak na děti. Rozvádějící se manželé jsou tak zahlceni sami sebou, soudním i mimosoudním zápolením, že nemají čas, energii a zájem se zabývat dětmi.
4. etapa: dokončení manželské separace a utváření porozvodového životního stylu.

Již v období první republiky byla úroveň rozvodovosti v českých zemích považována za relativně vysokou. Lidé na základě příjmů z placených zaměstnání a těžiště ekonomického života opustilo rodinu. Zeslábl vliv rodičů na manželství jejich dětí. Ztrátou ekonomické moci ztratili rodiče i moc jim zabránit v rozvodu.

V poválečném období se zvýšila rozvodovost jen mírně, její rychlejší nárůst se projevil až v polovině šedesátých let. Označený jako „Druhá rozvodová revoluce“. Jedním z hlavních důvodů byl nový zákon o rodině v roce 1963, kterým byl při rozvodu zrušen princip viny. Další novelou z roku 1965 byl pak umožněn rozvod i bez souhlasu nevinného manžela, pokud spolu manželé delší dobu nežili - v praxi byla hranice tři roky.

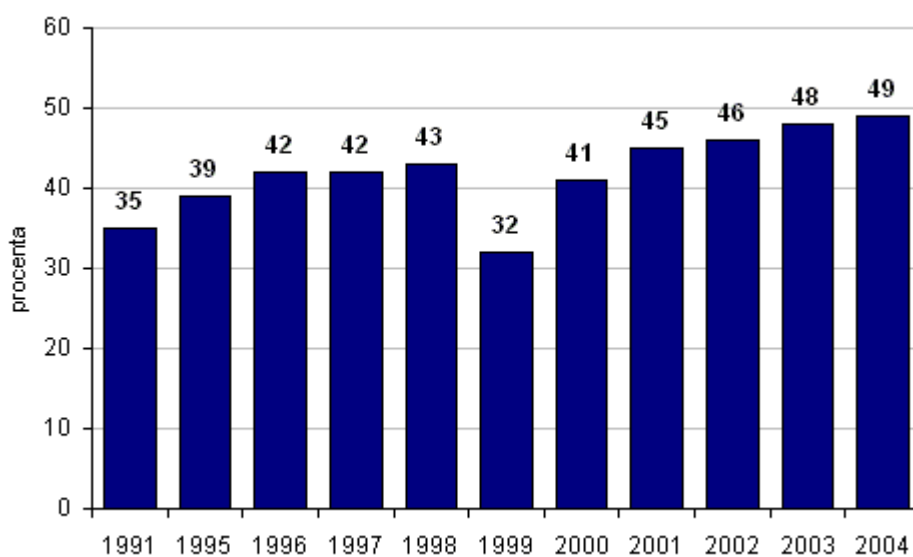
Z počtu okolo deseti tisíc rozvodů ročně (začátkem padesátých let) se množství rozvodů za rok celkem pravidelně zvyšovalo. V roce 1969 poprvé překročil absolutní počet rozvodů 20 tisíc. Rozvodem v 70. letech skončila asi třetina manželství. Od počátku šedesátých do počátku devadesátých let se ukazatele rozvodovosti zvýšily téměř na trojnásobek. Koncem 80. let již 38 % manželství. Rok 1984 poprvé převýšil hranici 30 tisíc. Na konci 90.let dosáhl 42 %. Lze předpokládat, že z dnešních mladých lidí má třetina osobní zkušenost s rozpadem rodiny. V 70. letech děti žily převážně s matkou, neboť soudy svěřovaly děti do jejich péče. Některé z rozvedených matek se znovu provdala a tak jejich děti opět žily v úplné rodině. (Fialová, Hamplová, Kučera, Vymětalová, 1997, s. 32)

Výsledkem legislativní změny, a to novelou zákona o rodině (č. 91/1998 Sb.) s účinností od 1. srpna 1998, byl přerušen dlouhodobý trend mírného růstu rozvodovosti. Novela přinesla tyto podstatné změny. Ztížila rozvody manželství s malými dětmi. Dále zavedla takzvaný nesporný rozvod se zjednodušeným projednáváním. (Soud se nezabývá příčinou rozvratu a rozvede manželství, na základě těchto podmínek: délka trvání manželství jeden rok, manželé spolu minimálně šest měsíců nežijí, jsou-li vyřešeny majetkové vztahy a úprava dětí po rozvodu, za předpokladu souhlasného postoje manžela).

Vývoj rozvodovosti v České republice se sleduje Český statistický úřad (dále jen ČSÚ), který trend rozvodovosti vyhodnocuje podle těchto kritérií: pořadí rozvodu, věku rozváděných manželů, délky trvání manželství, počtu nezletilých dětí, vzdělání muže a ženy, územního rozhodnutí a v neposlední řadě podle příčiny rozvratu manželství.

Současná úhrnná rozvodovost za polední léta je zřejmé z následujícího obrázku č. 2 a z tabulky č. 2.

Obrázek č. 2 - Úhrnná rozvodovost v letech 1991 – 2004 v %

Pramen: www.csu.cz

Samostatná skutečnost, zda se rodiče rozvedli či nerozvedli, významně nerozlišuje mezi dysfunkčními a funkčními páry. Nemůžeme tedy posílit tradovaný názor, že v manželství dětí rozvedených rodičů se vyskytují větší potíže a problémy než v těch manželstvích, do nichž vstoupili jedinci bez rozvodové zkušenosti z rodičovské rodiny. (Manželství a rodiny, I. Plaňava, nakladatelství Doplněk, s. 88)

Co ovlivňuje rozvodovost a proč je tak vysoká? Dnešní rodina již nestaví na základě ekonomických důvodů, hlavním kritériem se stává poloha citů. Mladí lidé se berou z lásky a protože chtějí spolu žít. Proto jsou takové svazky mnohem labilnější.

Tabulka č. 2 - Rozvodovost v letech 1991 – 2007

Rok	Rozvody celkem	v tom podle délky trvání manželství					
		méně než 1 rok	1 rok	2 - 4 roky	5 - 9 let	10 až 14 let	15 a více let
1991	29 366	563	2 105	-	7 343	4 749	7 576
1992	28 572	432	1 842	6 815	7 438	4 531	7 514
1993	30 227	283	1 572	7 415	8 143	4 797	8 017
1994	30 939	264	1 460	7 274	8 375	4 935	8 631
1995	31 135	210	1 178	7 094	8 789	5 180	8 684
1996	33 113	231	1 141	6 645	9 887	5 683	9 526
1997	32 465	257	1 109	5 930	9 868	5 871	9 430
1998	32 363	323	1 261	5 406	9 460	6 162	9 751
1999	23 657	222	1 071	4 078	6 589	4 418	7 279
2000	29 704	-	1 263	5 048	7 813	6 180	9 400
2001	31 586	153	1 145	4 984	7 826	6 960	10 518
2002	31 758	164	1 106	4 895	7 446	7 000	11 147
2003	32 824	192	1 139	4 871	7 267	7 148	12 207
2004	33 060	184	1 099	4 736	7 396	6 994	12 651
2005	31 288	187	970	4 377	6 852	6 089	12 813
2006	31 415	158	1 122	4 435	7 209	5 681	12 810
2007	31 129	277	1 099	4 289	6 808	5 424	13 232

Pramen: www.csu.cz

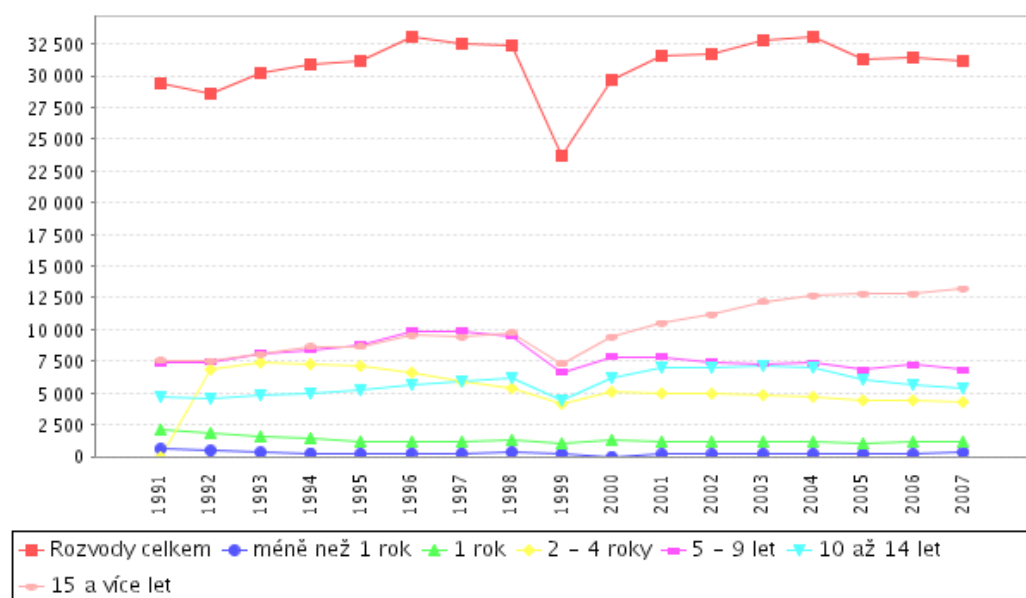
Mezi faktory rozvodovosti standardně patří:

- **povolání** - je otázkou, zda profesní angažovanost, kdy profesní kariéra je na vrcholu žebříčku hodnotových orientací, jde ruku v ruce s manželskými potížemi. Narůstá počet sňatků, kdy partneři jsou stejně staří nebo žena je o něco starší. Traduje názor, že sdílení společných zájmů a koníčků je významnou charakteristikou odrážející vydařenost manželství. Zajímavé zjištění je, že u dysfunkčních dvojic se významně častěji než u funkčních objevilo to, že ani jeden partner nemá nějaký zájem či koníčka. (Manželství a rodiny, I. Plaňava, s. 99)
- **Bydlení** - dalo by se předpokládat, že čím více prostoru, tím lepší pro rodinu, manželství. Předpoklad, že uspořádání bytu odráží funkčnost - dysfunkčnost soužití. Provedený výzkum potvrdil, že čím větší byt a vyšší příjmy, tím hůře pro manželství. Velmi stísněné bytové podmínky a finančně napjatý rozpočet spíše manželství stmelují. Soužití v jedné domácnosti s rodiči (51 % rozvedených).
- Nejčastějším problémem je **nevěra**. Na základě poradenských zkušeností soudíme, že v minulosti to byli výrazně častěji muži, kteří byli nevěrní. Současná data však posilují hypotézu, že oba rody jsou a začínají si být i v této oblasti rovni (z 32 párů 35,5 %). (I. Plaňava, s. 153)

Extramatrimoniální kontakty žen jsou častějším faktorem, než nevěry mužů, tzn. takové počínání žen ohrožuje manželství více, než je-li nevěrný muž. (Manželství a rodiny, I. Plaňava, s. 160)

Městské populace se všude rozvádějí více než populace venkovské. Všude ve světě má náboženské vyznání manželů vliv na stabilitu jejich sňatku. Katolíci se rozvádějí méně než protestanti, nejpevnější jsou manželství ortodoxních Židů. Dalším faktorem při vstupu do manželství patří sňatek motivovaný graviditou nevěsty (až 67 % párů). (I. Plaňava, s. 160) Věk (ve 38 %) rozvedených dvojic mělo v době sňatku méně než 20 let. Spory a hádky (20 % dvojic). Bylo výzkumem prokázáno, že děti z rozvedených manželství v případě krizové zátěže rodiny volí častěji jako alternativu rozpadem rodiny, než děti bez takové zkušenosti.

Obrázek č. 3 - Rozvodovost v letech 1991 – 2007 v %

Pramen: www.csu.cz

2.7 Opakované manželství

Opakované manželství je shledáno vesměs o málo náchylnější k rozvodu. Děti všeobecně lépe prosperují v opakovaném manželství, než když žijí v manželství neúplném. Platí to plně jen pro dívky. (Možný a Nerudová, 1984)

Opakované manželství je široký pojem. Může být pro jednoho z partnerů anebo pro oba. Pro jednoho (a nebo pro oba) může být i opakovaně opakovaným. Může založit domácnost dvou bezdětných lidí. Jeden z partnerů (anebo oba) ovšem mohou mít dítě (anebo děti) z předchozího manželství (anebo z předchozích manželství), které s nimi nežijí. Nebo s nimi žijí děti z předchozího, (předchozích manželství) jednoho z nich

či obou. Nově vytvořený pár může mít vlastní děti a nová rodina se může skládat z dětí jen z tohoto anebo z obou manželství a nebo jednoho z partnerů. (Rodina a společnost, I. Možný, 2006, s. 225)

Svého času rozpoutal vlnu kritiky názor německé političky G. Pauliové, které navrhuje uzavírat manželství na dobu určitou s omezením lhůty sedmi let. Manželé se tak můžou svobodně rozhodnout, zda má smysl v takovém svazku a nadále setrvat. V případě, že ne, odpadne strach kolem problematiky související s rozvodem. V neposlední řadě daňovým zvýhodněním a odstraněním závislosti na partnerovi po stránce finanční. Snahou Pauliové bylo regulovat počet rozvodovostí.

Dílčí závěr

Pokud jde o rozvodovost, mladí lidé potvrdili k takovým řešením případných nezdarů značnou toleranci. Zdá se však, že se jedná jen o určitou pojistku v případě nouze a nepočítá se s ním dopředu.

2.8 Vztahová rovina osob dotčených rozvodem

Psychorozvodový úkol zní: *„Když už jsme společné žití nezvládli jako manželé, nemělo by to znamenat, že budeme selhávat jako rodiče, byť rodičovské poslání musíme plnit jinak a za jiných podmínek“.*

Je nutné důsledně a bez výhrad spojovat svoje nevyřízené účty z manželství s přímým či nepřímým jednáním s dětmi. Nepřímé jednání je trestání či vydírání partnera prostřednictvím dětí. Je důležité dál zajišťovat běžnou denní péči o děti. Dbát o udržení kontaktů dětí s prarodiči z obou stran. Každý rodič by měl utvářet vlastní interakční kontakty s dětmi. Každý partner tráví s dítětem čas sám. Děti poskytují přiměřené informace o tom co se děje a v blízké budoucnosti dítě bude.

Rozvod je pro děti frustrující až traumatizující událostí s ireversibilními důsledky. Děti jsou rozpadem manželství rodičů vždy a napořád poznamenány, včetně nefunkčnosti či zvýšené ohroženosti svých budoucích manželství. Velmi negativní dopad je na děti s rozvodovou zkušeností, jež dostaly nálepkou s negativním označením. U dětí je nejvíce ohrožena potřeby a bezpečí. Musí bojovat s vlastním selháním a významnou životní ztrátou.

John Bowlby, (1951) vydal *Péče o dítě a růst lásky*, nakladatelství Penguin: „Zdravý rozvoj bez matky je vyloučen, matka je nenahraditelná“. V čem se zmýlil, bylo jeho přesvědčení, že škody způsobené deprivací v dětství jsou doživotně zcela nenapravitelné a citová deprivace má stejně devastující vliv na všechny děti.

Další studie z 60-tých let ukatují, že deprivace může být kompenzována v dalším vývoji (Clarke a Clarke, 1976), existuje míra frustrační tolerance, jež je u dětí různá.

„Přirovnání k panence z porcelánu - náraz ji rozbije, k panence z plastu - náraz promáčkne, nikdy se nenarovná, ale zachová celistvost. Jsou ale děti, které jakoby byly z ocele, nenajdeme na nich stopu“. (Rodina a společnost, I.Možný, Sociologické nakladatelství SLON, 2006, s. 183)

Porozvodové děti vyvolávaly u spolužáků ve větší míře pocity napětí. Dívky z této skupiny zdůrazňují význam a podílení se obou rodičů na výchově dětí. Preferují přátelský vztah k rodičům k dětem a podporování osobního rozvoje. Mají názor, že v období vážné známosti není třeba seznamovat potenciálního partnera s rodiči.

Nerovzvodoví soudí, že manželství posílí důvěra, láska, společné zájmy, děti z rozvedených rodin tvrdí, že manželství nelze ničím posílit.

Dívky s rozvodovou zkušeností uváděly názor na manželství svých rodičů, rozvod, jim slouží jako negativní vzor. Chlapci nají sklon k bagatelizování. Vidí situaci spíše pozitivně, neboť rozvod jim poskytl příležitost k rozvoji samostatnosti. (I. Plaňava, s. 171-3)

2.9 Separace od rodičů, utváření nového sebepojetí

J.A.Hoffman, 1984 rozlišuje 4 dimenze separace:

- emocionální nezávislost odráží osvobození od potřeby emoční podpory rodičů,
- funkční nezávislost- osvobození se od potřeby fyzické a ekonomické účasti rodičů,
- postojová nezávislost- určuje odlišnost postojů a hodnot,
- konfliktová nezávislost reflektuje absenci pocitu viny, hněvu ve vztazích mezi rodiči.

Interakčně probíhající separace rodičů a dětí se děje na základě a též spolu s individuálním, tj. s intrapsychickým procesem označovaným jako utváření nového sebepojetí a nové, druhé individuace.

Sebepojetí chápou Blatný, Osecká a Macek (1993) jako „mentální reprezentaci Já uloženou v paměti, která se utváří v procesu interakce jedince s prostředím, především sociálním“.

Pro rozvoj nového sebepojetí, odlišného od období dětství, jsou významné interakce transgenerační zejména kontakty a vztahy s vrstevníky. Při heterosexuálních kontaktech i vztazích si dospívající kladou otázky typu: „Pro koho jsem zajímavý, přitažlivý?“ „Na koho „mám“? „Jsem zajímavý a líbím se té, která se líbí mně?“ Ve chvílích pochybností a deprese: „Jsem vůbec pro někoho přitažlivý?“ Postupně dochází, probíhá-li vše, jak má k potvrzení, sebepřijetí jakožto erotického partnera.

3. Ostatní, škola, prostředí

Sociální prostředí utváří osobnost člověka natolik, že se stává jeho součástí. O důsledcích absence sociálního prostředí při utváření osobnosti svědčí případy extrémní sociální izolace osob - pokud děti nežily v lidském společenství, tak z nich lidské bytosti nevznikly. Dále o významu sociálního prostředí pro utváření osobnosti svědčí i výsledky výzkumů zkoumající rozdíly mezi jednovaječnými dvojčaty žijícími od narození v různém sociálním prostředí.

Jedním ze sociálního prostředí je prostředí školy. Jakým významným způsobem se podílí na utváření sebepojetí žáků, nám napoví obsah níže uvedených kapitol.

3.1 Význam školy pro utváření sebepojetí

To v jakém prostředí se mladí lidé pohybují, tráví svůj čas, hraje důležitou roli v procesu utváření sebepojetí žáků. Škola může být prostředím podnětným a stimulujícím. Prostor školy může naopak působit rušivě a vyvolávat u žáků různé psychické a zdravotní potíže. Poloha školy, čistota prostředí, jací lidé se pohybují v nejbližším okolí. Samotné prostory školy a třídy. Způsob řešení nábytku, vnitřní výzdoba a květiny.

Jak vystupuje vůči žákům učitel, jestli je dostatečně empatický, pozorný, kvalifikovaný a zná problematiku a specifičnost přidělených ratolestí. Učitel může včas rozpoznat počínající vývojové problémy a vhodným individuálním přístupem mnohé zachránit a napravit. Naopak necitlivý učitel dokáže zanechat v dětské duši nesmazatelné rány, pokřivit zrcadlo vlastního „Já“ žáků.

3.2 Praktická škola na ulici Vídeňská v Brně

Dále jsem vycházel z vlastního výzkumu na praktické škole na ulici Vídeňská v Brně. Děti ve zkoumaném prostředí, jímž byla tato škola, ve značné míře projevovaly spokojenost. Kantor byl pro ně autoritou, kterou respektovaly. I přes velkou hlučnost okolního prostředí bylo uvnitř školy nebyvalé ticho a vnější rušivé zvuky z ulice (tramvaje, auta aj.) do prostor školy nepronikaly.

Praktickou školu na ulici Vídeňská v Brně a její okolní prostředí ukazuje následující obrázek č. 4.

Obrázek č. 4 - Praktická škola, Vídeňská v Brně

Chodby ve škole byly vyzdobeny výtvary místních žáků a toto podnětné prostředí přispívalo k dobrému pocitu žáků, učitelů i mě osobně. Překvapila mě propracovanost, barevné pojetí, sladěnost a detail vystavovaných výtvarů. Styl výzdoby mne uchvátil a chodit do takové školy by se mi líbilo. Žáci v těchto výtvarných dílech realizovali svoje sebepojetí a kompenzovali neúspěchy v jiných oblastech. Právem jsou na tyto svoje výtvary pyšní, viz následující obrázky.

Obrázek č. 5 - Výtvarná díla žáků praktické školy Vídeňská

Všude bylo čisto a svěží vzduch, což také přispívá k dobrému pocitu ve škole. Dvorní trakt školy byl obrácen do zahrad a tak z jara, pronikal zpěv ptáků do, tímto směrem situovaných tříd. Samotné třídy byly vybaveny osmi stoly a jedním u katedry pro učitele. Učitel vyučoval svoje žáky ve všech předmětech z důvodu lepšího vzájemného poznání a pochopení jejich osobnostních charakteristik, žáci si takový postoj vedení školy pochvalovali. Ve třídě probíhala výuka s individuálním přístupem. Žáci během vyučovací hodiny volně popocházeli, zpracovávali úkoly a volně mezi sebou diskutovali.

Složením ve třídě převládaly dívky v počtu pěti a tři chlapci. Rómské zastoupení ve třídě bylo v počtu dvou dětí, jeden chlapec a jedna dívka, která byla premiantkou dle prospěchu.

Hodnocení žáků probíhalo slovním popisem zvládané učební oblasti. Byl jsem dětem představen jako nový kantor. Počáteční respekt a odstup se postupně proměnil v otevřenou projev a diskuzi. Postupně jsem měl možnost pracovat s dětmi ve věku 9 až 14 let. Valnou většinu času stráveného ve škole s těmi nejstaršími, což odpovídalo deváté třídě.

S dívkami se mi pracovalo lépe, když nebyly s chlapci společně, např. z důvodu praktických cvičení, díky jejich otevřenosti. Chlapci byli méně sdílnější, a mezi sebou se styděli, případně popichovali. Používal jsem hry, čím bych chtěl být, koho bych si vzal na pustý ostrov, jakou rodinu bych si představoval, na kom mi nejvíce záleží, kdo mi z rodiny nechybí. Dle výsledku šetření jsem došel k závěrům, že zmínění respondenti v 98 % pocházeli z rozvráceného rodinného prostředí. Citový vztah byl vázán většinou pouze k jedné osobě v domácnosti anebo k osobě cizí. Svoji budoucnost vždy spojovali s odchodem současného partnera od vlastní matky, nebo možností návratu z dětského domova zpět ke svým rodičům, návštěvou jednoho z rodičů s nímž v současné době se nestýká, třeba z důvodu výkonu trestu anebo proto, že rodič o děti nejeví zájem. Většinou tyto přání byly vesměs nemožné.

Za každý svůj úspěch byli učitelem pochváleni, odměněni bonbónem. Děti se sdělovali, že ve škole si připadají šťastní, na chvíli mohou zapomenout na to co je doma čeká. Vzájemně na sebe působili prostřednictvím interakcí a malé skupiny vrstevníků. Fungoval zde princip vzájemné nápodoby a podávání zpětné vazby. V postojích vůči sobě navzájem převažovala agresivita, dle sdělení učitele hraná. Vulgárnost projevů, předvádění síly a mezi oběma pohlavími vzájemné tělesné dotyky, jako projev sexuality, zkoumání opačného pohlaví a prvních zkušeností této oblasti. Předvádění dětmi kouření bylo vždy učitelem usměrňováno. Jejich mentální projev však bylo minimálně o dva roky opožděné ve srovnání s ostatními dětmi tohoto věku.

Ve škole učili tyto děti základním hygienickým návykům, které z domova neznají. Děti většinou nemají doma čas si číst, hrát si. Často jsou zatíženi domácími pracemi a výchovou svých mladších sourozenců.

3.3 Dílčí závěr

Došel jsem k závěru, že praktická škola na ulici Vídeňská (viz. Příloha č. 4, s. 70 – 72) je podnětným prostředím pro rozvoj sebepojetí žáků. Škola svým umístěním vcelku zapadá do dané lokality. Samotné prostory jsou vyzdobeny výtvary místních žáků. Učitelé i přes malý počet žáků ve třídách mají spoustu práce, aby dokázali naplno působit na utváření sebepojetí žáků. Místní žáci pochází z často rozvrácených rodin, neúplných rodin, dysfunkčních rodin a z dětských domovů. Žáci mají často snížené IQ, opožděný psychický vývoj a jiné problémy, s nimiž se sami společně s pedagogy potýkají. Žáci se do školy těší a to jak na svoje vrstevníky s kterými si vyměňují svoje zážitky z domova, tak na svoje učitele. Ve škole zažívají pocity lásky a pochopení, což mnozí z nich z vlastních rodin nikdy nezažili.

4. Praktické šetření

Dotazníkovým šetřením, které bylo anonymní, jsem provedl šetření jak mezi laickou veřejností, tak mezi dětmi ve školním prostředí s cílem zjištění souvislosti mezi ztrátou přirozeného zázemí rodiny a utvářením sebepojetí žáků ve škole.

Provedl jsem na sobě dvě nezávislá šetření. První dotazník nazvaný „žáci“ tvoří soubor 31 uzavřených otázek typu „ano x ne“. Otázky č. 32 až 45 dotazování žáci vybírali jednu z nabízených variant. Otázky 1 až 31 jsou zaměřeny na dotazy týkající utváření sebepojetí a otázky 32 až 45 se týkají vztahové roviny v rodině.

S připraveným dotazníkem jsem oslovil žáky na Praktické škole v Brně ve věku 9 až 14 let. Zpracoval jsem 30 vyhotovení. Díky podpoře místního učitelského sboru se mi jich vrátilo 30, tj. 100%. Všechny dotazníky byly vyplněné.

1. *Cítíš se špatně, děláš-li něco, s čím nesouhlasí rodiče:* Odpovídalo 15 ano a 15 ne. Celá polovina má špatný pocit z věcí, které nedělají rodičům radost, ta druhá si s tím nedělá starosti.
2. *Máš radost, když Tě někdo pochválí:* 28 projevuje radost, 2 to radost nedělá. Lze se domnívat, že 2 žáci mají problém se sebepřijetím. Dále se lze domnívat, že většina žáků potřebuje cítit vnější uznání.
3. *Dáváš přednost raději přípravě domácího úkolu před díváním se na TV:* Z dotazovaných zaškrtnulo 12 žáků, že dává přednost plnění svých úkolů, 18 by raději sledovalo TV. Souvisí to s nedostatečnou důsledností a vnitřní sebekázní.
4. *Když je Ti smutno, jsi raději sám (sama):* Pokud je žákům smutno, jsou raději sami, tak odpovědělo 17, 13 ve stavu smutku raději tráví čas ve společnosti.
5. *Chceš se povahově podobat svým rodičům:* 7 ano a 23 ne. Lze si domyslet, že povaha rodičů je pro naše respondenty pro většinu nepřijatelná. Může to také souviset s věkem a počínajícím vzdorem respondentů vůči rodičům.
6. *Jsi raději ve škole než doma:* 23 ano a 3 ne. Je rodina pro žáky tak nepodnětná?
7. *Cítíš se poslední dobou šťastný (á):* 21 odpovědělo ano, 9 ne. Dotazovaní respondenti zřejmě pocítují minimum negativ.
8. *Cítíš se krásný (á) a přitažlivý (á):* 12 ano a 18 ne. Většina s vlastním zevnějškem není spokojena. Souvisí to s utvářením sebepojetí a porovnáváním se s vlastním ideálem.
9. *Vnímají Tě spolužáci jako úspěšného (ou) žáka (žákyni):* 19 ano a 11 ne. Zřejmě to vyplývá z pochvalných gest spolužáků, nebo naopak z negativních postojů. Valná část kolektivu vnímá větší část respondentů jako úspěšnou.

10. *Jsi hrdý (á) na svoje rodiče:* 27 se vyslovalo, že jsou pyšní na svoje rodiče. I přes situaci, jak rodiče žijí, jak se chovají ke svým dětem, jsou děti na své rodiče hrdí.
11. *Jsi pyšný (á) na svoje dosavadní školní úspěchy:* 50 % ano a 50 % není spokojeno. Nelze z toho poznat, zda jsou šťastní, protože dosahují skvělé školní výsledky, anebo proto, že jim stávající výsledky připadají dobré, přitom ve skutečnosti nejsou.
12. *Myslíš si, že máš na víc z pozice školního úspěchu:* 16 si věří a 14 ne, nebo se prostě jen podceňují.
13. *Myslíš si, že máš doma dostatek času na učení:* 20 odpovědělo, že rodina jim poskytuje dostatek prostoru na školní přípravu. Jde vidět, že rodina cítí důležitost ve vzdělání dětí. 10 odpovědělo ne. Mezi respondenty jsou děti, kteří nemají žádný volný čas, neboť zastávají většinu domácích prací, včetně výchovy a péče o několik vlastních, či nevlastních sourozenců.
14. *Je na Tobě něco, co Tvoji spolužáci obdivují:* 50 % cítí obdiv a 50 % ne.
15. *Existuje něco, co bys udělal (a) lépe, jak Tvoje rodiče:* 16 respondentů cítí, že by lépe zvládli některé činnosti než rodiče. 14 cítí, že by to jistě nezvládli. Vše souvisí s dostatkem a nedostatkem sebevědomí.
16. *Přetvaňuješ se před spolužáky:* 24 odpovědělo, že ne. Vyplývá z toho zdravotnost vztahů jedince ke kolektivu.
17. *Přetvaňuješ se před rodiči:* 21 ne, 9 ano. Podobnost s otázkou č.16.
18. *Když dostaneš špatnou známku, bojíš se jít domů:* 26 nemá problém doma říct, že látku nezvládlo, že jí nerozumí. Buď to souvisí s nedostatečnou kontrolou, či důsledností ze strany rodiny. Nebo s velkorysostí rodiny k neúspěchu, nebo to souvisí s jiným způsobem hodnocení Praktické školy.
19. *Spoléháš častěji na vlastní síly, než na pomoc jiných:* 17 respondentů věří ve vlastní síly, 13 si nevěří.
20. *Když máš problémy, pomůžou Ti spolužáci:* 23 ano a 7 ne. Ve větší míře se projevuje snaha kolektivu pomoci, alespoň tak to cítí vnitřně respondenti, že jim někdo pomůže.
21. *Jsi ochotný (á) pomoci slabšímu spolužákovi:* 27 ano a 3 ne. Většina kolektivu smýšlí kamarádsky.
22. *Smějí se Ti spolužáci, pokud se Ti něco nepodaří:* 24 ne a 6 ano. Většina kolektivu si nedělá srandu na úkor druhých. Panují zdravé vztahy v kolektivu.
23. *Napodobuješ mimikou spíš spolužáky než rodiče:* 23 ne a 7 ano. Většinou se mimika rodičů nelíbí, nebo s ní nesouhlasí, rodiče nejsou jejich ideálem.

24. *Sprostá slova znáš spíš od spolužáků, než od rodičů: 16 ano a 14 ne. Téměř vyrovnaný stav. Mluví se sprostě jak doma tak mezi spolužáky. K kolektivu mezi vrstevníky zřejmě více.*
25. *Máš již za sebou zkušenost s kouřením: 17 ano a 13 ne. Je to alarmující zjištění, že tato generace již kouří.*
26. *Kdybys věděl (a), že díky kouření můžeš zemřít na rakovinu, přesto bys kouřil (a) dál: 22 by okamžitě přestalo, 8 respondentů by kouřilo dál.*
27. *Respektuješ rodiče: 26 ano, 4 ne. Většina rodiče ctí.*
28. *Rád (a) si děláš srandu z druhých: 9 ano a 21 ne. Můžeme si myslet, že co není příjemné jedinci osobně, to nedělá druhým.*
29. *Rád (a) mluvíš o sobě: 21 ne a 9 ano. Žáci jsou více uzavřeni vůči okolí.*
30. *Chceš dosáhnout lepšího vzdělání, než mají Tvoje rodiče: 23 se vyslovilo pro vzdělání, 7 by stačilo stejné jako u rodičů. Můžeme se domnívat, že rodiče 7 mají vyšší vzdělání, anebo žáci nemají ctižádost, nevěří si. V jednom případě dívka romského původu ctí přání rodičů, kteří si nepřejí, aby dcera dál studovala i přes vynikající studijní úspěchy dcery, vliv tradice.*
31. *Myslíš si, že vzdělání je pro Tebe a Tvůj život důležité: 24 ano a 6 ne. Většina cítí potřebu vzdělání.*
32. *Vyrůstáš: 11 žáků v úplné rodině (není poznat zda je harmonická, nebo nějak dysfunkční), 14 pouze s jedním rodičem, 5 je ve střídavé péči.*
33. *Myslíš si, že je dobré bydlet společně s dědečkem a babičkou: 50 % se vyslovilo ano, 50 % by raději bydlelo pouze s rodiči.*
34. *Otázka bydlení: 24 by chtělo vlastní byt a 6 spatřuje výhody v bydlení s rodiči.*
35. *Co si myslíš o manželství: Všech 30 vidí v manželství základ rodiny.*
36. *Dal bys přednost: 21 by dalo přednost manželství, 9 by volilo partnerský vztah.*
37. *Myslíš si, že domácí práce jsou doménou ženy: Polovina si myslí že ano, druhá polovina je přesvědčena o vzájemné pomoci. Zde je vidět jak rodina ovlivňuje názor žáků.*
38. *Jak nahlížíš na partnerskou věrnost: 100% spatřuje důležitost v partnerské věrnosti.*
39. *Jaké situace bys řešil (a) rozvodem: 13 respondentů vidí jako důvod nevěru, 10 v domácím násilí a alkoholu, 2 v partnerském nesouladu, 5 by se nerozvedlo.*
40. *V případě rozvodu : 19 by chtělo děti do vlastní péče a 10 by zvolilo střídavou péči mezi partnery, 1 vidí lepší péči v druhém partnerovi.*
41. *Myslíte si, že případné hádky se přenáší na děti: 20 ano, 10 ne. Většina nese špatně neklidné rodinné zázemí.*

42. *Případný odchod jednoho rodiče od rodiny má vliv na další duševní vývoj dětí:* 19 cítí ochuzení ve vlastním vývoji, cítí ztrátu jednoho z rodičů jako nepřijatelnou a neslučující se zdravým vývojem. 11 to tak necítí.
43. *Myslíš si, aby děti měli vlastní pokoj:* 25 se vyslovilo pro svoje soukromí a 5 spatřuje výhodu ve společném pokoji s rodiči. U 25 to souvisí s přáním mít vlastní klid a u 5 možná vyplývá ze současné situace stísněného bydlení a jinou variantu si ani neumí představit.
44. *Je důležité, aby rodiče s dětmi mluvili o jejich zájmech a lidech s nimiž se stýkají:* Všech 30 vidí důležitost v tom, aby rodiče projevovali zájem o jejich život.
45. *Jakou měrou by se děti měli zapojovat do domácích prací:* 27 soudí, že je dobré již od útlého věku je zapojovat, 2 si myslí, že ne, neboť děti jsou slabé a práci by nezvládli a 1 si myslí, že ne, neboť se ještě napracují v životě dost. Z toho vyplývá, že kromě přípravy do školy, děti souhlasí se svým zapojením a pomocí rodičům s domácími pracemi.

Z dotazníkového šetření vyplývá, že pro žáky je důležitá jistota v rodině. Dále cítí potřebu těsné sounáležitosti se svými vrstevníky ve škole. Zdravé postoje ve vztahové rovině mezi vrstevníky převažují. Velká potřeba chválení a uznání.

Druhý dotazník pojmenovaný „dospělí respondenti“ tvoří soubor 20 otázek typu s možností zaškrtování předvolených otázek. Otázky jsem záměrně zvolil stejného obsahu jako u dotazníku prvního. Záměrem bylo srovnat odpovědi dětí a s odpovědi populace v produkčním věku.

S připraveným dotazníkem „dospělí respondenti“ jsem oslovil kolegy na mém současném pracovišti. Vybral jsem náhodný vzorek oslovených v počtu 10. Jako v prvním případě se mi vrátilo všech deset dotazníků, tj. 100%.

46. *Pohlaví:* Odpovídalo 9 žen a 1 muž.
47. *Věk:* 1 dotazovaný byl ve věku 20 -30 let, 4 dotazovaní byli ve věku 31 – 35 let, 2 ve věku 36 – 40 roků a tři respondenti nad 40 let.
48. *Stav:* Z dotazovaných byli tři svobodní, 5 ve stavu ženatý/vdaná a 2 rozvedení.
49. *V jaké lokalitě bydlí dotazovaní respondenti?* 50 % z dotazovaných odpovědělo, že bydlí se na venkově, stejně tak 50% odpovědělo, že ve městě.
50. *V jakém typu domácnosti jste vyrůstal?* Na tuto otázku 9 dotazovaných pochází z úplné rodiny a 1 je z rodiny rozvedené. Zajímavé na to je, že z úplné rodiny se jeden časem rozvedl, ten co odpověděl, že pochází z rozvedené rodiny, žije v současnosti v rodině úplné.
51. *Jak se díváte na soužití více generací ve vztahu k dětem?*

Pro vývoj dětí žít společně i se starší generací se vyslovilo – 30 %.

Pro bydlení mladé rodiny odděleně od svých rodičů se vyslovilo – 70 %.

52. *Jak přistupujete k otázce bydlení?*

Pro vlastní bydlení za cenu zadlužení pomocí hypotečního úvěru zvolilo 80 %.

Pouze 20% dalo přednost bydlení u rodičů, neboť tento způsob shledalo ekonomicky výhodnějším. Z těchto 20 % jeden byl ve stavu ženatý/vdaná a jeden svobodný.

53. *Co si myslíte o manželství?*

100% odpovědělo jednoznačně, že je základem vztahu a budování vlastní rodiny.

54. *Dal byste přednost manželství?*

Snažil jsem se zjistit, jak smýšlí generace v produktivním věku. Zdá dá je zastáncem volných vtaů anebo vztahu ve svazku manželském.

100% odpovědělo, že manželství.

55. *Myslíte si, že domácí práce jsou doménou ženy?*

20% odpovědělo ne, 80 % vidí jako samozřejmost v dělbě domácích prací mezi oběma partnery.

56. *Jak nahlížíte na manželskou věrnost?*

Zde odpovědělo 80 % dotázaných, že je pro vztah důležitá, 20 % vidí v manželství důležitější jiné věci.

57. *V případě rozvodu?*

Odpovědělo 50 %, že by požadovalo děti do vlastní péče, 50 % by naopak uvítalo péči střídavou. Střídavou péči se vyjádřily 4 ženy a jeden muž.

58. *Myslíte si, že po případném rozvodu je lepší pro děti?*

Se s nimi stýkat v režimu stanoveném soudem 90 % a 10 % dotázaných si myslí, že je lepší z života odejít.

59. *Myslíte si, že případné hádky mezi partnery se přenáší na děti?*

100 % odpovědělo, že ano.

60. *Myslíte si, že případný odchod partnera má vliv na duševní vývoj dětí?*

100 % odpovědělo, že ano.

61. *Matka a čas trávený s dětmi od narození?*

10 % se vyjádřilo pro upřednostnění kariéry a po porodu by v co nejkratším čase nastoupilo do pracovního cyklu. Zajímalo mě do jaké skupiny tento respondent patřil. Byla to svobodná respondentka. 90 % se vyjádřilo, že dítě v prvních třech letech potřebuje matku i za cenu snížení rodinných příjmů.

62. *Myslíte si, že je důležité, aby děti měly vlastní pokoj?*

Zde kladně odpovědělo 90 % dotázaných. Záporně 10 %, byla to rozvedená respondentka.

63. *Náplň volného času?*

90 % dotázaných spatřuje důležitost v tom, aby se děti věnovali koníčkům, př. sportu, 10% odpovědělo, že základem je pomáhat v rodině, byla to rozvedená respondentka.

64. *Je důležité mluvit s dětmi?*

Jednoznačná odpověď všech dotázaných. Vidí důležitost se s dětmi bavit.

65. *Jakou měrou by se měly děti účastnit a zapojovat do domácích prací?*

Odpovědi respondentů bylo jednoznačné 100 % pro odpověď, již od útlého věku je důležité zapojovat je, dle jejich schopností přiměřených věku do domácích prací.

Z šetření vyplývá, že odlišné hodnoty zauímají rozvedené rodiny od rodin úplných. Zřejmě vzhledem k ekonomické situaci je pro ně přijatelnější sdílet s dětmi společný pokoj, možná důvodem je větší citová vazba a pocit ochrany orientovaný na svoje děti. Většina dotazovaných odpověděla v souladu s veřejným míněním. Sdílí názor, že rozvod je věc špatná a dítě ohrožuje v jeho dalším psychickém vývoji. Většina respondentů vidí rodinu jako ostrov bezpečí a jistoty. Pro děti spatřují za důležité se jim věnovat, bavit se s nimi o jejich záležitostech a rozvíjet jejich schopnosti sportem a pomocí koníčků. Většina dotázaných spatřuje i za cenu zadlužení bydlet odděleně od svých rodičů.

Dle porovnání prvního a druhého šetření se překvapivě shodují některé odpovědi mezi generacemi. Jsou jimi: otázka bydlení, důvody rozvodu, následné péče o děti po rozvodu.

Závěr

Jako téma mé bakalářské práce jsem si vybral téma „Vliv rodiny a školy na utváření sebepojetí žáků“.

Bakalářskou prací jsem chtěl ověřit vlivy působící na utváření sebepojetí žáků. Zda respondenti byli a jsou ovlivňováni prostředím, v němž vyrůstají tzn. školou a rodinou, tak lidmi, kteří na ně v současnosti působí.

Dále jsem chtěl v bakalářské práci upozornit na různá úskalí psychického vývoje žáků, kterými musí projít a na možná rizika, kterým mohou být vystaveni žáci necitlivým přístupem lidí s kterými se stýkají - rodiče, kantoři, spolužáci.

Jací jsou, jací by chtěli být, případně komu by se chtěli podobat, do jakého prostředí byli zasazeni, v jakém prostředí se pohybují a jakými vzory se řídí.

Bakalářská práce je z větší části věnovaná současné rodině a jejím proměnám zejména v posledních desetiletích. Práce je rozdělena na dvě části, teoretickou, do níž jsem čerpal převážně z odborné literatury a část praktickou, kde jsou popsány výsledky vlastního dotazníkového průzkumu na téma souvislost mezi ztrátou přirozeného zázemí rodiny a faktory utváření sebepojetí žáků ve škole

Základním cílem mojí práce bylo bližší studium problematiky poznání osobnosti, utváření sebepojetí a samotné rodiny a výzkum případných následků plynoucích z rozpadu rodiny a jejich vliv na duševní vývoj dětí.

Bakalářskou prací jsem potvrdil narůstající problém dnešních rodin a tou je její neúplnost, především z důvodů rozvodovosti. Jak ukazují statistická šetření, rozvodovost v ČR je značně vysoká. Je zřejmé, že rozvodovost v samém důsledku přenáší problémy jejich členů i na samotné děti. Díky vědomému, či nevědomému působení vstupuje do vnitřního svědomí dětí a ve značné míře ovlivňuje sebepojetí dětí.

Rodinná atmosféra související s rozvodem, nebo následně po rozvodu manželů, vytváří dítěti jisté vzorce chování, které děti přejímají. Takzvaná zpětná vazba špatných postojů „zrcadlení“, může mít na další generaci dětí fatální následky. Jak se utváří obraz sebe sama ve školním prostředí, kde s velkou pečlivostí a láskou předávají učitelé dětem to, co děti z vlastních rodin neznají.

Dále jsem vycházel z vlastního výzkumu na praktické škole na ulici Vídeňská v Brně a z výzkumu ve svém zaměstnání v České spořitelně, a.s. na pobočce Jánská, kdy jsem provedl dotazníkové šetření (viz 4. kapitola). Toto dotazníkové šetření jsem provedl na 30. respondentech ve věku 9 až 14 let na škole Vídeňská, Brno a ve svém

zaměstnání na 10. respondentech ve věku 20 až 40 let. Z tohoto šetření vyplývají následující závěry.

Můžu se domnívat, že jsem ověřil hypotézu stanovenou v úvodu práce, že špatné rodinné prostředí a zvláště rozvodovost ovlivňuje negativně sebepojetí dětí a jejich utváření sebepojetí i vlastního potenciálu ve zvláště citlivém školním věku. Došel k závěru, že z vlivů, které působily negativně na utváření sebepojetí zkoumaných respondentů na této škole, bylo jednoznačně rodinné prostředí. Nicméně u řady případů, kdy matka či otec zcela nahrazují rodinu, jako celek svou příkladnou péčí se tato hypotéza nepotvrdila. Je však na diskusi, zda lze v tomto případě mluvit o špatném rodinném prostředí... I úplná rodina může být ve své podstatě disfunkční, pokud neplní své základní funkce.

Dále jsem konstatoval, že i druhá hypotéza, že vliv školy má nezanedbatelný vliv na utváření sebepojetí jedince a může pomoci u dětí z narušeného rodinného prostředí, se potvrdila. Pozorná péče učitelů a program, s nímž pracovali v rámci individuální výuky, měl pozitivní vliv utváření sebepojetí žáků. Prostřednictvím učitele byly žákům nenásilnou formou předkládány zdravé životní postoje a vzory.

Nicméně si myslím, že i přes pečlivou práci, kterou v tomto případě škola hraje, nedokáže absenci citového rodinného zázemí nahradit. A je nutné zdůraznit, že zdravé rodinné prostředí je pro normální pevný vývoj jedince nedoceněným faktem, který v poslední době se často bagatelizuje.

Cíle práce stanovené v úvodu byly tímto v práci naplněny.

Věřím, že tato práce a především dotazníkové šetření by mohla být zajímavým podkladem pro pedagogy i laickou veřejnost.

Resumé

Svou práci jsem rozdělil do 4 kapitol, které se dále skládají do podkapitol. Teoretická část obsahuje tři kapitoly.

První část se zabývá vymezením základních pojmů osobností jako celku. Snaží nepopsat vývojová stádia jedince od narození do období puberty z pohledu utváření sebepojetí. Dále objasňuje hodnotové orientace, dynamiku a typy osobnosti. Tato část práce se zabývá definováním sebepojetí. Závěr první části se věnuje činitelům ovlivňujícím sebepojetí.

Ta druhá s názvem Charakteristika rodiny ve svých podkapitolách rozebírá pojem rodina, etapy v jejím vývoji a také definuje základní rozdíly mezi rodinou tradiční, moderní a postmoderní. Kapitola druhá je zaměřena na současný trend snížení sňatečnosti, rodičovství a vysokou rozvodovostí. Rozebírá důvody, proč dnes mladí lidé volí místo manželství nesezdané soužití a zda se jedná o dlouhodobý trend, co způsobuje zvyšování věku prvorodiček a co vede manželské páry tak často k rozvodovým stáním. Považuji za důležité popsat rozdíly mužů a žen. Tato část práce je nazvaná Aspekt mužské a ženské role. Zabývá se rozdílností rolí, ale i narůstající emancipací, jež se dotkla rodin a partnerských vztahů.

Další část mé bakalářské práce je zaměřena na prostředí a to konkrétně prostředí školy. Kapitola třetí popisuje, jakou měrou se podílí prostředí školy na utváření sebepojetí žáků ve škole. Dále tato část se snaží popsat konkrétní prostředí Praktické školy na ulici Vídeňská v Brně, kde probíhal výzkum.

Poslední praktickou část jsem zaměřil na výzkum, který jsem provedl formou dvou dotazníků, jehož cílem bylo zjištění, zda funkčnost rodiny a faktory školního prostředí mají vliv na utváření sebepojetí žáků. Prvním dotazníkovým šetřením nazvaném „žáci“ bylo osloveno 30 žáků ve věku 9 až 14 roků. Druhý výzkum proběhl na mém pracovišti, kde bylo zapojeno do dotazníkového šetření 10 respondentů ve věku 20 až 40 roků. Dotazník byl nazván „dospělí respondenti“. Záměrem těchto dvou dotazníků bylo porovnat rozdílnost názorů mezi generacemi.

Práce je ukončena závěrem, který vyhodnocuje naplnění cílů stanovených v úvodu.

Anotace

Obsahem práce je problematika sebepojetí žáků s důrazem na funkci rodiny a školy. Práce vyhodnocuje vlivu rozpadu rodiny na utváření sebenáhledu dětí, který jsem provedl formou dotazníkového šetření u respondentů dětí ve věku 9 až 14 roků a u dospělé populace ve svém zaměstnání. Zda prostředí představující školu a rodinu, posouvá toto hodnocení sebepojetí žáků pozitivním směrem, anebo je tím co tento vývoj omezuje.

Klíčová slova

Osobnost, sebepojetí, rodina, etapy vývoje, rozvod, rodičovství, škola.

Annotation

This thesis focuses on the issue of self-concept of pupils stressing the function of family and school. The thesis evaluates the influence of family degradation on forming self-reflection of children. This assessment has been conducted using the method of a questionnaire survey aimed at respondents - children at the age of 9 to 14 years and adult population, represented by my colleagues at work. The key question was whether the environment represented by school and family influences the level of self-reflection of pupils positively or represents one of the limits to its development.

Key words

Personality, Self-Reflection, Family, Development Stages, Divorce, Parenthood, School.

Seznam použité literatury

1. Blatný, M., Plzáková, A. Temperament, inteligence, sebepojetí. 1. vyd., Brno: Psychologický, ústav Akademie věd, 2003, ISBN 80-86620-05-0.
2. Čížková, J. a kol. Přehled vývojové psychologie, dotisk 1. vyd., Olomouc: Univerzita Palackého, 1999, ISBN 80-7067-953-0.
3. Čížková, J. Poznávání duševního života, dotisk 2. vyd., Olomouc: Univerzita Palackého, 1999, ISBN 80-7067-779-1.
4. Fialová, L., Hamplová, D., Kučera, M., Vymětalová, S. Představy mladých lidí o manželství a rodičovství, 1. vyd., Praha: SLON, ISBN 80-85850-87-7.
5. Helus, Z. Psychologické problémy socializace osobnosti. 1. vyd., Praha: SPN, 1973, ISBN 14-261-73.
6. Helus, Z. Dítě v osobnostním pojetí, 1. vyd., Praha: Portál, s. r. o., 2004, ISBN 80-178-888-0.
7. Hewstone, M., Stroebe, W. Psychologie, 2006, Portál.
8. Kohoutek, R. Základy užité psychologie, Brno: Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., 2002.
9. Kohoutek, R. Poznávání a utváření osobnosti, 2002, Brno: CERM, s.r.o. ISBN 80-7204-200-9.
10. Kohoutek, Rudolf a kol. Základy sociální psychologie, Brno: CERM, 1998, ISBN 80-7204-064-2.
11. Kraus, B., Poláčková, V. Člověk - prostředí - výchova, Brno: Paido 2001, ISBN 80-7315-004.
12. Kocourková, J., Rabuši, L. Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?, 2006, Praha: UK v Praze, ISBN 80-86561-93-3.
13. Langmeier, J., Krejčířová, D. Vývojová psychologie, 3. přepracované vyd., Praha: Grada Publishing, 1998, ISBN 80-7169-195-X.
14. Márová, Z., Matějček, Z., Radvanová, S. Výchova dětí v neúplné rodině, 1. vyd., Praha: SPN Praha, 1975, č. 74-0-230.
15. Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť, 1. vyd., Praha: Sociologické nakladatelství, 1997.
16. Matějček, Z. Psychologické eseje z konce kariéry. 1. vyd., Praha: Karolinum, 2004, ISBN 80-246-0892-8.
17. Matějček, Z. Dítě a rodina v psychologickém poradenství, 1. vyd., Praha: SPN, 1992, ISBN 80-04-25236-2.

18. Možný, I. Rodina a společnost, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, ISBN 80-86429-58-X.
19. Nakonečný, M. Základy psychologie, 1. vyd., Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 1998, ISBN 80- 200-0689-3.
20. Nakonečný, M. Psychologie osobnosti, 1. vyd., Praha: Academia, 1995, ISBN 80- 200-0525-0.
21. Plaňava, I. Manželství a rodina, 1. vyd., Brno: Doplněk, ISBN 1081-150-2000.
22. Quillien Christophe: Jsem na dítě sám, jak přežít péči o dítě, 1. vyd., Praha : Albatros, ISBN 13-773-004.
23. Rieman, Fritéz., Základní formy strach, 1. vyd., Praha: Portál, s.r.o., ISBN 80-7178-313-7.
24. Smékal, V. Poznávání a posuzování osobnosti žáků, 1. vyd., Praha: SPN, 1966, 17-00-66.
25. Souček a kol. Sociální psychologie mládeže, 1. vyd., Praha: SPN, 1967, č. 74-0-95.
26. Šulová, L. Raný psychický vývoj dítěte, 1. vyd., Praha: Karolinum, 2004, ISBN 80-246-0877-4.
27. Vízdal, F. Techniky poznávání osobnosti, Brno: Institut mezioborových studií, 2005.
28. Vágnerová, M. Vývojová psychologie, 1. vyd., Praha: Portál, s. r. o., 2000, ISBN 80-7178-308-0.
29. Warshk, R. A. Revoluce v porozvodové péči o děti, 1. vyd. Praha: Portál, 1996, ISBN 80-7178-075-8.

Seznam příloh

Příloha č. 1 - Průzkum formou dotazníku - „Žáci“

Příloha č. 2 - Průzkum formou dotazníku - „Dospělí respondenti“

Příloha č. 3 - Opětovně vdané ženy v ČR dle počtu všech narozených dětí a dle věku

Příloha č. 4 – Praktická škola, Vídeňská

Příloha č. 1 - Průzkum formou dotazníku

(průzkum bude zpracován za účelem bakalářské práce)

„Vliv rodiny a školy na utváření sebepečení žáků“ – „Dospělí respondenti“.

Nápověda – zaškrtněte políčko, které budete cítit jako za správnou odpověď- v některých případech můžete i víc jak jedno

1) Jste

- muž
 žena

2) Věk respondentů

- 20-30
 31-35
 36- 40
 nad 40

3) Jste

- svobodný (á)
 ženatý (vdaná)
 rozvedený (á)

4) Dle prostředí

- bydlím u rodičů
 v podnájmu (ve vlastnictví 3. osoby)
 vlastní bydlení

5) Dle lokality

- město
 venkov

6) Vyrůstal jste

- v úplné rodině
 žil jsem pouze s jedním rodičem
 žil jsem střídavě s oběma rodiči (střídavá péče)

7) Jak se díváte na soužití více generací ve vztahu k dětem

- pro děti jednoznačně přínosné
 mladá rodina by měla bydlet odděleně od rodičů

8) Jak přistupujete k otázce bydlení

- bydlení u rodičů má své ekonomické výhody
 řešení situace pomocí hypotečních úvěru za účelem získání vlastního bydlení

9) Co si myslíte o manželství

- ekonomická výhodnost
 je to přežitek
 je prioritou, základem vztahu a budování rodiny

10) Dal byste přednost

- manželství
 pouze partnerské soužití s jedním partnerem
 vyhovují mi krátkodobé vztahy

- 11) Myslíte si, že domácí práce jsou doménou ženy
- ano
 - ne
 - v dnešní době je naprosto přirozené, že na domácích pracích se podílejí oba partneři rovnoměrně
- 12) Jak nahlížíte na partnerskou věrnost
- je důležitá
 - preferuji absolutní volnost
 - v manželství jsou důležitější jiné věci
- 13) V případě rozvodu
- žádal byste o děti do Vaší péče
 - upřednostnil byste střídavou péči
 - partner by zajistil dětem lepší podmínky
- 14) Myslíte si, že po případném rozvodu je pro děti lepší
- se s nimi dále stýkat v režimu upraveném dohodou s bývalým partnerem či soudem
 - preferuji kontakt s dětmi pouze na výročí (narození, svátky, vánoce)
 - je lepší dětem odejít ze života
- 15) Myslíte si, že případné hádky mezi partnery se přenáší na děti
- ano
 - ne
- 16) Myslíte si, že případný odchod partnera má vliv na další duševní vývoj dětí
- ano
 - ne
- 17) Matka a čas trávení s dítětem od narození
- upřednostňuji kariéru, po porodu v nejkratším čase nastoupím do pracovního cyklu
 - ekonomická situace mi nedovolí být s dítětem 3 roky (dva roky max.)
 - dítě v prvních třech letech potřebuje matku i za cenu snížení rodinných příjmů
 - nemám na to vlastní názor
- 18) Myslíte si, že je důležité, aby děti měly vlastní pokoj
- ano
 - ne
 - děti by měli mít společný pokoj s rodiči
- 19) Náplň volného času dětí
- je důležité aby se věnovali koníčkům, sportu
 - ne - základem je pomáhat v rodině
 - nestarám se o to co děti dělají ve volném čase
- 20) Je důležité mluvit s dětmi o jejich zájmech, spolužácích
- ano
 - ne

Děkuji Vám za Váš strávený čas

Příloha č. 2 - Průzkum formou dotazníku

(průzkum bude zpracován za účelem bakalářské práce)

„Vliv rodiny a školy na utváření sebepojetí žáků“ - „Žáci“

Nápověda – zaškrtněte políčko, které budete cítit jako za správnou odpověď- v některých případech můžete i víc jak jedno

- 1) Cítíš se špatně, děláš-li něco s čím nesouhlasí rodiče? ANO - NE
- 2) Máš radost, když Tě někdo pochválí? ANO - NE
- 3) Dáváš přednost raději přípravě domácího úkolu do školy před díváním se na TV? ANO - NE
- 4) Když je Ti smutno jsi raději sám (a)? ANO - NE
- 5) Chceš se povahově podobat svým rodičům? ANO - NE
- 6) Jsi raději ve škole než doma? ANO - NE
- 7) Cítíš se poslední dobou šťastný(á)? ANO - NE
- 8) Cítíš se krásný(á) a přitažlivý(á)? ANO - NE
- 9) Vnímají Tě spolužáci jako úspěšného (nou) žáka (žákyni)? ANO - NE
- 10) Jsi hrdý(á) na svoje rodiče? ANO - NE
- 11) Jsi pyšný(á) na svoje dosavadní školní úspěchy? ANO - NE
- 12) Myslíš si, že máš na víc z pozice školního prospěchu? ANO - NE
- 13) Myslíš si, že máš doma dostatek času na učení? ANO - NE
- 14) Je na Tobě něco, co Tvoji spolužáci obdivují? ANO - NE
- 15) Existuje něco, co bys udělal (a) lépe jak Tvoji rodiče? ANO - NE
- 16) Přetvařuješ se před spolužáky? ANO - NE
- 17) Přetvařuješ se před rodiči? ANO - NE
- 18) Když dostaneš špatnou zámku, bojíš se jít domů? ANO - NE
- 19) Když máš problémy, pomůžou Ti spolužáci? ANO - NE
- 20) Jsi ochotný(á) pomoci slabšímu spolužákovi? ANO - NE
- 21) Smějí se Ti spolužáci, pokud se Ti něco nepodaří? ANO - NE
- 22) Napodobuješ mimikou spíš spolužáky než rodiče? ANO - NE
- 23) Sprostá slova znáš spíše od spolužáků než z domova? ANO - NE

- 24) Kdybys věděl(a), že díky kouření můžeš zemřít na rakovinu přesto bys kouřil(a)? ANO - NE
- 25) Respektuješ rodiče? ANO - NE
- 26) Rád(a) mluvíš o sobě? ANO - NE
- 27) Chceš dosáhnout lepšího vzdělání, než mají Tvoje rodiče? ANO - NE
- 28) Myslíš si, že vzdělání je pro život, pro Tebe důležité? ANO - NE
- 29) Vyrůstáš
- v úplné rodině
 - pouze s jedním rodičem
 - žiješ střídavě s oběma rodiči (střídavá péče)
- 30) Myslíš si, že je dobré bydlet společně i dědečkem a babičkou
- pro děti jednoznačně přínosné
 - mladá rodina by měla bydlet odděleně od rodičů
- 31) Otázka bydlení
- bydlení u rodičů má své ekonomické výhody
 - chci jednou bydlet ve vlastním bytě
- 32) Co si myslíš o manželství
- ekonomická výhodnost
 - je to přežitek
 - je prioritou, základem vztahu a budování rodiny
- 33) Dal(a) bys přednost
- manželství
 - pouze partnerské soužití s jedním partnerem
- 34) Myslíš si, že domácí práce jsou doménou ženy
- ano
 - ne
 - v dnešní době je naprosto přirozené, že na domácích pracích se podílejí oba partneři rovnoměrně
- 35) Jak nahlížíš na partnerskou věrnost
- je důležitá
 - dávám přednost absolutní volnosti
 - manželství není založené na věrnosti, jsou důležitější jiné věci
- 36) Jaké situace bys řešil(a) rozvodem
- nevěra
 - déle trvající nesoulad mezi partnery
 - ztráta ekonomického postavení partnera (ztráta zaměstnání, ztráta pracovního zařazení)
 - alkohol, domácí násilí
 - žádná situace nás neopravňuje řešit ji rozvodem
- 37) V případě rozvodu
- žádal(a) bys o děti do své péče
 - upřednostnil(a) by jsi střídavou péči
 - partner(ka) by zajistil(a) dětem lepší podmínky
- 38) Myslíte si, že případné hádky mezi partnery se přenáší na děti
- ano
 - ne

39) Myslíš si, že případný odchod partnera (ky) od rodiny má vliv na další duševní vývoj dětí

- ano
 ne

40) Myslíš si, že je důležité, aby děti měly vlastní pokoj

- ano
 ne
 děti by měli mít společný pokoj s rodiči

41) Je důležité aby učitelé a rodiče s dětmi mluvili o jejich zájmech a lidech s nimiž se stýkají

- ano
 ne

42) Jakou měrou by se měli děti účastnit a zapojovat do domácích prací

- žádnou, ještě se v životě napravují dost
 již od útlého věku je zapojovat dle jejich schopností přiměřených věku
 děti jsou slabé, práci by nezvládly

Děkuji Vám za Váš strávený čas

Příloha č. 3 - Opětovně vdané ženy v ČR dle počtu všech narozených dětí a dle věku

Sčítání lidu 2001		Tab. Opětovně vdané ženy v ČR podle počtu všech narozených dětí a podle věku								
Věk ženy	Ženy s počtem všech narozených dětí							Počet narozených dětí		
	0	1	2	3	4	nezjištěno	celkem	Celkem	na 1000 žen	
									celkem	s dětmi
20	2	5	2	1	-	1	11	12	1 200	1 500
21	5	16	13	3	-	1	38	51	1 378	1 594
22	17	58	37	4	2	2	120	152	1 288	1 505
23	39	130	112	8	-	16	306	383	1 321	1 526
24	86	297	236	28	6	20	674	882	1 349	1 553
20 - 24	149	506	400	44	8	40	1 149	1 480	1 335	1 542
%	13,0	44,0	34,8	3,8	0,7	3,5	100,0	x	x	x
25	115	440	499	69	9,0	33	1 165	6 307	1 485	1 653
26	167	753	957	177	16	38	2 114	6 307	1 586	1 725
27	227	957	1 340	233	33	47	2 844	4 506	1 611	1 753
28	215	1 068	1 772	332	50	53	3 500	5 863	1 701	1 814
29	230	1 122	1 873	486	70	54	3 850	6 689	1 762	1 876
25 - 29	954	4 340	6 441	1 297	178	225	13 473	22 032	1 663	1 792
%	7,1	32,2	47,8	9,6	1,3	1,7	100,0	x	x	x
30	229	1 265	2 344	647	95	53	4 650	8 365	1 820	1 915
31	218	1 167	2 465	784	128	55	4 850	9 139	1 906	1 997
32	206	1 133	2 606	921	202	68	5 186	10 179	1 989	2 072
33	189	1 143	2 759	1 128	198	45	5 531	11 210	2 043	2 116
34	170	1 149	2 850	1 283	246	44	5 815	12 083	2 094	2 157
30 - 34	1 012	5 857	13 024	4 763	869	265	26 032	50 976	1 978	2 059
%	3,9	22,5	50,0	18,3	3,3	1,0	100,0	x	x	x
35	198	1 151	3 087	1 397	326	58	6 307	13 321	2 132	2 201
36	171	1 232	3 200	1 564	373	61	6 716	14 434	2 169	2 226
37	203	1 157	3 211	1 720	381	72	6 866	14 916	2 195	2 263
38	175	1 077	2 928	1 606	396	45	6 350	14 009	2 222	2 285
39	201	1 010	2 865	1 650	430	52	6 350	14 197	2 254	2 329
35 - 39	948	5 627	15 291	7 937	1 906	288	32 589	70 877	2 194	2 261
%	2,9	17,3	46,9	24,4	5,8	0,9	100,0	x	x	x

Příloha č. 4 – Praktická škola Vídeňská, Brno

